

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ
І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМ. І. Ф. КУРАСА
ЦЕНТР ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ

Микола Тимошик

ІВАН ОГІЄНКО

*«Як ти
українець...»*

Київ
Парламентське видавництво
2019

УДК 821.161.2'06-94Огі:94(477)(092)
Т41

Серія
«Політичні портрети»

Заснована в 2018 році

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України
(протокол № 4 від 19 червня 2018 року)*

Життєпис видатного діяча українського відродження Івана Огієнка (митрополита Іларіона) створено на основі нових документів, віднайдених автором у колишніх спецфондах України, а також в архівах Польщі, Швейцарії, Франції, Канади та США.

Книга поділена на чотири розділи, що відповідають чотирьом знаковим відтинкам житейської дороги героя: в Україні, Західній Європі, Канаді та знову на Батьківщині — в пору запізненого повернення його чесного імені й багатющої творчої та наукової спадщини. Матеріал подається у властивій авторові манері художньо-документальної оповіді: ясність, популярність, аргументованість, чітка структурованість викладу, сюжетний розвиток подій. Змістові домінанти зосереджені довкола мінливих суспільно-політичних обставин, які гартували триєдине кредо цього діяча: ствердження Української держави, розвій української мови, відмосковлення Української церкви.

Для широкого кола читачів.

ВІД АВТОРА

Сучасники називали його людиною енциклопедичних знань, праці й обов'язку. І це не випадково. Адже свій природжений хист ученого, педагога, державного, громадського, церковного і культурного діяча він однаковою мірою успішно застосовував і як мовознавець та літературознавець, і як історик і біблієст, редактор і видавець, перекладач і поет, ректор і міністр, православний митрополит Української церкви та богослов.

Важко сказати, в якій із названих сфер діяльності І. Огієнко (митрополит Іларіон) залишив найпомітніший слід. Одне беззаперечне: він чесно і сповна служив українській справі, до останніх днів свого довгого й важкого життя не полишав подвижницької діяльності на ниві відродження нації, в захисті, а згодом в утвердженні та розвої рідної мови, культури в цілому. Переконає в цьому хоча б той факт, що бібліографія наукових, публіцистичних і художніх праць ученого, за неповними даними, налічує понад тисячу одиниць.

На жаль, переважна більшість творів цього діяча й сьогодні є малодоступною для українського читача: знаходяться вони за кордоном, а та незначна їх кількість, що видавалася в 20-х роках минулого століття у нас, — ще донедавна перебувала в спецховищах як заборонена. Щоправда, заходами створених у Києві Фундації імені митрополита Іларіона та видавництва «Наша культура і наука» вже побачив світ 21 том недрукованих досі творів великого українця. Але це — дециця з того, що чекає ще часу й можливості бути оприлюдненим: таких томів може бути ще стільки ж.

Тому надто актуальним тепер є завдання не лише повернути в Україну ім'я Івана Огієнка, його величезну наукову, публіцистичну спадщину з колосального, ще не систематизованого й не впорядкованого канадського архіву, а й ретельно вивчити її, максимально використати під час розв'язання нинішніх складних завдань українського державотворення.

Українські дослідники впродовж усіх підрадянських років практично не мали можливості вивчати навіть ту частину творчої

та наукової спадщини, яка залишалася на рідних теренах після вимушеного полишення Іваном Огієнком радянської України, адже доля цієї спадщини виявилася драматичною.

Найбільша кількість праць ученого зберігалась у книгосховищах Львова, зокрема в Національному музеї. Книги перебували там до 23 березня 1950 року. Цей день став початком масового вилучення творів так званих ворогів українського народу з публічних і наукових бібліотек Галичини. Свідками такого безжалісного викорінення наукових і творчих набутоків талановитих синів і дочок України стали інвентарні книги Національного музею, де новоявлені цензори в погонах офіцерів держбезпеки поспіхом проставляли червоним олівцем навпроти численних неповторних рукописів і першодруків (для прикладу, Огієнкових «Історії українського друкарства», «Києво-Митрополитанської друкарні», «Початків друкарства в Уневі» тощо) відому всім бібліофілам після жовтневого перевороту аббревіатуру «СПФ» — «спецфонд». Сліди цього спецфонду й дотепер віднайти не вдалося.

На фоні такого масового наступу на Огієнкове слово у Львові нині зовсім дивним видається перебування «на свободі» 14 назв лінгвістичних праць ученого на полицях наукової бібліотеки Інституту мовознавства ім. О. Потебні НАН України в Києві. Їх було «арештовано» і вилучено з наукового вжитку значно пізніше — з початком другого після «хрущовської відлиги» антиукраїнського наступу на початку 70-х років минулого століття.

Заборонене було й саме ім'я Огієнка. Згідно з розпорядженням вірного спадкоємця Головного цензурного управління царської Росії — радянського Головліту, яке стосувалося передусім редакцій засобів масової інформації, видавництв, просвітницьких організацій, це ім'я заборонялося згадувати в будь-якому контексті. Такої «честі», крім Івана Огієнка, були удостоєні партійно-радянським режимом Богдан Лепкий, Володимир Винниченко, Дмитро Донцов, Сергій Єфремов, Володимир Кубійович, Андрій Любченко, Євген Маланюк, Микола Хвильовий, Спиридон Черкасенко.

Зрозуміло відтак, чому про цього вченого із світовим ім'ям на його Батьківщині за всі підрадянські роки не вийшло практично не лише жодної монографії, а й бодай кількох правдивих рядків у енциклопедичних та довідкових виданнях. Були, щоправда, на

кшталт таких: «петлюрівський міністр», «варшавський утриманець Пілсудського», «літературний денщик Скоропадського і фашистський запроданець», «запроданець-іуда в рясі митрополита»...

Від часу написання автором цих рядків першої книги про непересічну постать української історії промайнуло майже чверть століття. «Голгофа Івана Огієнка» побачила світ 1997 року з маркою київського видавництва «Заповіт» накладом дві тисячі примірників і швидко розійшлася Україною.

Для мене та «Голгофа...» була дуже знаковою і в особистому плані, причому з трьох причин.

Передусім перша в науковій і письменницькій біографії автора книга народжувалася на основі віднайдення і опрацювання доступних тоді українських архівних матеріалів і, що характерно, «гарячими слідами» авторської передачі «Божа іскра Івана Огієнка». Радіопередача впродовж майже шести місяців 1996 року щотижнево, у півгодинному форматі, транслювалася на першій програмі Національного радіо. Утім, до цієї книги увійшли лише архівні матеріали, які на ту пору вдалося віднайти в Україні.

По-друге, посвятою до неї стали гіркі слова про світлу пам'ять батька і матері — Галини Іванівни та Степана Єлізаровича Тимошків, які напередодні відійшли в потойбічний світ майже одночасно, так і не потримавши в руках першу книгу свого найменшого сина.

По-третє, ця книга, що стала таки першою в Україні й за кордоном спробою осмислити життєвий шлях Огієнка, мимоволі освітила мені новий етап власного наукового шляху — і на захист докторської дисертації з цієї теми в журналістичкознавчій науці, і на колосальний, досі незнаний в Україні й ніким не опрацьований канадський архів митрополита Іларіона у Вінніпезі.

Результатом опрацювання канадського архіву стало нове дослідження многотрудного поступу Огієнка-Іларіона, що отримало назву «"Лишусь навіки з чужиною...": Іван Огієнко (митрополит Іларіон) і українське відродження"».

Книга створювалася на замовлення громади Українського православного собору Св. Покрови у Вінніпезі, який на ту пору готувався до відзначення поважної ювілейної дати — 75-річчя заснування цього собору. Собор цей відомий тим, що в ньому починав свою архіпастирську працю на канадській землі митрополит Іларіон. «Покровці» з Вінніпега своїм афідавітом (запрошенням)

фактично врятували 1947 року знаного політичного вигнанця з рідного краю, який роками не міг знайти надійного притулку в поруйнованих війною країнах Західної Європи.

Будучи вже ознайомленою з першою працею про митрополита Іларіона, українська громада Вінніпега, замовивши мені цю другу книгу, відразу організувала всеканадське збирання коштів на її видання в Україні та Канаді. Канадський двотисячний наклад книги видрукуваний 2000 року. Тоді ж новинка була широко презентована з участю автора в тих містах країни кленового листа, де віддавна мешкає багато українців, — Вінніпезі, Саскатуні, Едмонтоні, Ріджайні, Йорктоні, Кенорі, Торонто, Оттаві, Монреалі та інших.

Отож, «Чужина...» стала більше відома в українській діаспорі.

Чим відрізняється «Як ти українець...» від попередніх видань автора про цю постать?

Тут можна виділити такі особливості: *манеру викладу матеріалу, структуру та новизну фактологічного матеріалу.*

Щодо манери викладу матеріалу. За видами видань перші дві книги були монографіями. Залежно від теми розділів, виклад фактажу здійснювався за двома принципами: або хронологічним, або тематичним. Відповідну стилістику мали й тексти. В основу способу (манери) викладу матеріалу цієї книги, незважаючи на наявність значної кількості бібліографічних посилань, взята документально-публіцистична оповідь. А такій зазвичай обов'язково має бути притаманний сюжетний розвиток подій. Отож про найскладніші факти й обставини тут мовиться доступно й просто, з поступовим «нанизанням» і «розкручуванням» причинно-наслідкових деталей. Це дає можливість із неослабним інтересом стежити за життєвими перипетіями героя як підготовленому читачеві, так і новачкові в темі.

Щодо структури, то тут також є низка новацій. В основу життєпису покладено суто хронологічний принцип. Оскільки життєву дорогу героя умовно можна розкласти на чотири відтинки (на Батьківщині, в країнах Західної Європи, на американському континенті, знову в Україні в контексті запізнитого повернення його творчо-наукової спадщини), то й зібраний фактаж розміщений у чотирьох розділах: «На нашій, не своїй землі», «Позбавлений волі та хати», «Під іншим прізвищем — за океаном», «Запізниле вороття»: вершини творчості!..».

Характерною особливістю цього видання є новизна. За останні роки авторові вдалося під час неодноразових наукових відряджень за кордон відвідати й залучити до канви розповіді чимало нового, досі невідомого в Україні архівного матеріалу. Йдеться, зокрема, про три сенсаційні знахідки: віднайдений в американському Бавнд-Бруці рідкісний примірник так званого Петлюриноного видання першого рукопису Огієнка «Українська культура» (досі вважалося, що текст був назавжди втрачений); рукопис «Містечко Брусилів та його околиці»; польську частину архіву діяча, яка нині зберігається в Інституті національної пам'яті Варшави. Віднайти й опрацювати ці документи мені пощастило зовсім недавно.

Коли уважно придивитися до біографії героя цієї книги й спробувати з'ясувати обставини, за яких йому доводилося не лише виживати в буквальному розумінні цього слова, а й творити, і то здебільшого речі не проминальні, мимоволі приходиш до несподіваного висновку, що Господь Бог свідомо й невпинно випробовував, загартовував, викристалізовував цю обрану ним особистість. До того ж, не лише під двома іменами, а й в цілковито протилежних іпостасях несення власного житейського хреста. Не раз бувало, що після стрімкого піднесення на вершину визнання і слави доля кидала його в bagno, з якого, здавалося, піднятися він уже не зможе.

Цікаво, що нестандартний «житейський матеріал», замішаний на різких і несподіваних змінах у долі та карколомних сюжетах, присутній практично в кожному періоді життя. І структура викладу цього матеріалу якраз і зосереджена довкола мінливих обставин, які формували різного Огієнка, але гартували головний стрижень характеру, головне життєве кредо. Це кредо у найбільш концентрованому за змістовою і емоційною домінантами сконцентровано ось у цій строфі:

*Хай лютий ворог на Голготу
Жене стократ за Україну.
Для неї я свою роботу
Аж до могили — не покину!*

Таким чином, у цьому життєписі визначальних періодів життя йдеться передусім про круті віражі його долі шляхом до власної Голготи.

У першому періоді життя йому довелося пройти короткий відтинок часу від бідного напівсироти до ректора університету, до міністра й головного уповноваженого уряду УНР.

У другому періоді крива життя не раз поперемінно то падала, до здіймалася вгору. За цією кривою ретельно простежується, чого досягав і що втрачав наш герой: міністр у екзилі і бездомний емігрант, знову професор і знову безробітний, редактор і спокутник гріхів, архієпископ і скиталець.

У третьому періоді випробувань долі було не менше: ставши об'єктом спланованої певними силами дискретизації, колишній міністр, ректор і митрополит пройшов тернистий шлях від рядового настоятеля собору, опікуна скитальників до декана і професора, керівника чи не найчисельнішої в Канаді церкви, визнаного світовими біблеїстами перекладача Книги Книг мовою багатомільйонного, але бездержавного народу.

Непростий шлях повернення імені Івана Огієнка (митрополита Іларіона) на Батьківщину, детальний аналіз видання його наукової, художньо-публіцистичної та поетичної спадщини в Україні став предметом аналізу в четвертому розділі книги — «Запізніле вороття: вершини творчості...».

Автор із вдячністю прийме доброзичливі зауваження і побажання небайдужих читачів, аби врахувати їх у подальшій роботі над неосязною і важливою для ствердження українського в Україні темою.

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	5
ВІД АВТОРА	7
<i>Розділ 1. «ЗНЕВАЖАЄТЬСЯ РІДНИЙ НАШ КРАЙ...» .....</i>	<i>13</i>
Напівсирота	15
Студент і журналіст-самоук	22
Аспірант	36
Кандидат у депутати парламенту	40
Приват-доцент і професор	45
Ректор університету	57
Міністр двох міністерств	66
За голову уряду УНР	78
<i>Розділ 2. «НЕ МАЮ НІДЕ Я СПОКОЮ...» .....</i>	<i>81</i>
Український міністр на чужині	83
Бездомний і безробітний... дослідник	97
Знову професорство	105
Редактор і директор видавництва	108
Спокутник: драма особистого життя	115
Архієпископ	125
Ідеолог українського православ'я	137
Скиталець	149
Душпастир-волонтер	172
Видавець	182
<i>Розділ 3. «БОРИСЬ ЗА ПРАВДУ, РАТОБОРЧЕ...» .....</i>	<i>191</i>
Настоятель собору	193
Опікун земляків-скитальників	200
Об'єкт дискредитації	210
Митрополит	226
Декан і професор	236

Перекладач Біблії: 30 літ праці	240
Перекладач Біблії: 12 літ очікування друку	257
Творець українського друкарства за океаном	267
Книжник: набуті і втрачені скарби	283
Людина-архів	295
Подвижник: дорогою на свою Голготу	309
Подвижник: перед Небесним Судом	321
<i>Розділ 4. «ЗАПІЗНІЛЕ ВОРОТТЯ»:</i>	
ВЕРШИНИ ТВОРЧОСТІ	337
Те, що призначалося Україні	339
«Історія української літературної мови»	347
«Українське монашество»	354
«Тарас Шевченко»	358
«Українська культура»	369
«Розп'ятий Мазепа»	379
«Богдан Хмельницький»	391
«Почаївська лавра»	398
«Слово про Ігорів похід»	410
«Українська церква за час Руїни»	415
«Рятування України»	420
«Історія українського друкарства»	425
«Українська церква»	432
«Рідна мова»	443
«Наша літературна мова»	455
«Містечко Брусилів та його околиці»	464
«Служити народові – то служити Богові»	472
«Ідеологія української церкви»	482
«Любімо свою Українську церкву»	486
«Дохристиянські вірування українського народу»	497
«Світильники землі української»	502
ПІСЛЯСЛОВО	513
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	516

Розділ 3

**«БОРИСЬ ЗА ПРАВДУ,
РАТÓБОРЧЕ...»**

Борись за Правду, ратоборче,
І не зважай на «клевети»,
В житті родюче тільки творче,
Що прагне чесної мети.

У Правді щастя тде безкрає,
Заиділь повна всьому злону:
Бдмола лиш раз тало пускає,
І ине зараз те потому!

Іван Оієнко

НАСТОЯТЕЛЬ СОБОРУ

У вівторок, 16 вересня 1947 року, літаком швейцарських авіаліній за маршрутом «Женева — Нью-Йорк» митрополит Іларіон відбув у далеку дорогу до незваної йому Канади. Замість запланованого прибуття до Вінніпега (через Торонто) 18 вересня ввечері літак через вкрай зіпсовану погоду приземлився в аеропорту цієї своєрідної столиці українців у Канаді о третій годині ночі наступного дня.

Яким же було збентеження і приємне подивування незвичного подорожувальника, коли він довідався від панів Андрусяк, Карпінського та Статникової, які зустрічали його біля літака, що православна громада собору Св. Покрови чи не в повному складі весь цей час чекає на нього в храмі.

Про перші хвилини давно очікуваного прибульця з Європи на канадській землі і перші зустрічі його із земляками залишила свій щирий спогад безпосередній свідок тих подій Ганна Статникова. В її замітці «Як ми зустрічали митрополита Іларіона», вміщеній в одному із чисел часопису «Слово Істини», читаємо: «Владика безмірно втомлений, але, довідавшись від нас, що люди не дивлячись на такий пізній час, дожидають, дістав з портфелю Епірахиля й Хреста, сказав, що їде до Собору, де з усіма присутніми принесе подяку Всевишньому за щасливе прибуття. Під'їздимо до Собору, година 3.30 ночі. Повне подвір'я людей, що радісно вітають Високопреосвященнішого Владика, свого Владика, який тихо входить до Собору. На порозі Голова соборної громади п. Блок привітав Владика хлібом і сіллю та короткою, але дуже щирою та

змістовною промовою. Владика поблагословив і поцілував хліб. По цьому приступила голова жіночої організації п. Колодій, яка також коротко, але дуже щиро привітала Владика й піднесла йому гарну китицю квітів...

По закінченні молитви митрополит звернувся до присутніх з короткою, але сильною й гарячою промовою, в якій дякував всім за те, що вони допомогли йому прибути до Канади. Цей їх шляхетний вчинок Владика окреслив як притчу про чоловіка, що по дорозі з Єрусалиму в Єрихон був ограблений та поранений розбійниками й лежав безпомічний. Ішов священик, — подивився й пішов далі; ішов левит, — теж подивився й пішов. Аж надійшов самарянин, той, якого ніхто не любив, не шанував. Подивився він на зраненого й щиро допоміг йому і перев'язав йому рани...

Отже, митрополит Іларіон теж був зграбований, зраний і хворий, і всі минали його, а соборна громада, як отой євангельський самарянин, любовно подала йому руку помічі...

На обличчях усіх присутніх було помітно велике зворушення, і майже всі витирали сльози...»¹.

Собор Св. Покрови у Вінніпезі, на запрошення якого й прибув митрополит Іларіон, вважається святинею українського православ'я на канадській землі. Він був закладений українцями-переселенцями ще 1925 року. То була чергова хвиля відновлення релігійно-національних скарбів свого народу на чужих землях, серед яких будова собору Св. Покрови посідає чи не перше місце. З любові до рідної України, до своєї православної віри українські емігранти 20-х років відродили у далекій Канаді одну з віток Української Православної Церкви — Свято-Покровську парафію і на нелегко зароблені кошти, ще не маючи свого добре облаштованого помешкання, почали зводити собор, який, за задумом, мав нагадувати вигляд київської Андріївської церкви, зведеної нашими пращурами на тому місці, де, за переказами, Святий Андрій Первозваний поставив уперше свого хреста.

Про початок будівництва цього храму засвідчує публікація українського канадського часопису «Український Голос» (1925, 24 червня): «Цього тижня православні Українці в Вінніпегу

---

¹ Статникова Г. Як ми зустрічали митрополита Іларіона. *Слово Істини*. 1947. Ч. 1. С. 18–19.

розпочинають будову Української Православної Катедрі Св. Покрови, на площі, що складається з десяти земельних ділянок... Цього року має бути закінчена [нижня частина], в якій будуть відбуватися богослужіння до часу, коли будова святині буде закінчена цілком»².

Багато літ опісля парафіяни добудовували й прикрашали свій собор, на що не шкодували коштів. Для прикладу, лише на потреби розмалювання храму у візантійсько-українському стилі і спорудження нового іконостасу прихожани зібрали понад 41 тисячу доларів. Урочисте відкриття собору Св. Покрови відбулося в неділю 29 листопада 1925 року. Тоді, власне, посвятили лише нижню частину величної споруди, але це значно поживило життя парафіяльної громади. Будову своєї святині ініціатори розглядали і як зведення своєрідного пам'ятника честі усіх канадських українців, тому не шкодували на це ні власних заощаджень, ні вільного від основної роботи часу.

Отже, митрополит Іларіон, прибувши на канадську землю, потрапив, нарешті, в довгоочікуване коло національно свідомих українців — дорогих і близьких йому людей, які вразили його своєю жертовністю, працелюбністю, талантом, твердістю духу і великою любов'ю до далекої матері-України. Для них і став він трудитися не покладаючи рук.

Справою своєї честі й виявом вдячності громаді він найперше вважав справу добудови собору, розпочату ще 25 літ тому. Загальні річні збори парафії, які відбулися 30 січня 1949 року, доручили своєму митрополиту перебрати на себе загальне керівництво над усіма будівельними роботами. Для цього була обрана нова управа, завдяки ініціативі якої будівельний фонд став упевнено збільшуватися. В основному то були пожертви громадян та різноманітних українських організацій. Останні зусилля, спрямовані на завершення всіх робіт, припадають на 1950 рік.

В одному з чисел «Слова Істини» (№ 1–2, 1950) новий настоятель собору вміщує написане своєю рукою звернення до всіх читачів із закликом «Допоможіть добудувати нашу святиню!». У зверненні повідомлялося, що багаторічні труди громади щодо зведення

---

² Розпочато будову Української Православної Катедрі Св. Покрови. *Український Голос* (Канада). 1925. 24 червня.

Будинок по вулиці Кесідрел, 101 у Вінніпезі, де до кінця своїх земних літ жив і працював митрополит Іларіон

храму на взірець собору Св. Андрія Первозванного в Києві вже наближаються до кінця, залишилося зробити ще одне поважне зусилля. Пройде небагато часу і в найбільше заселеній українцями частині Вінніпега між вулицями Воровс — Магнус — Синклер «стане велична Святиня, твердиня нашого українського релігійно-національного духу, яка допоможе нашим дітям затриматись при вірі своїх батьків і при своїм народі. Вона буде українською гордістю серед інших національностей та славою для наших предків».

Усім жертводавцям, повідомлялося в зверненні, будуть вислані, як благословення високопреосвященнішого митрополита, за особистим його підписом, Нові Завіти. Імена жертводавців, які складуть на добудову не менше 100 доларів, будуть увічнінені на пам'ятній плиті в стіні собору.

5 березня 1950 року передобідню довколишню тишу в окрузі собору сколихнув урочистий передзвін. На клич дзвіниці обізвалися три дзвони — так розпочалися урочистості з нагоди посвячення дзвіниці, які відкрив за величезного людського зібрання митрополит Іларіон в співслуженні прот. Г. Метюка та о. Василюва.

Остаточні всі будівельні й опоряджувальні роботи були завершені 1952 року і величаве освячення собору здійснив з гордістю і особливим хвилюванням, вже у чині митрополита Вінніпега і всієї Канади, блаженніший Іларіон.

Забігаючи наперед, варто відзначити, що громада собору Св. Покрови з нагоди 60-ліття свого існування фундувала 1985 року надзвичайно цікаве видання — книгу Ф. Онуфрійчука «Історія 60-ліття Українського православного собору Св. Покрови у Вінніпезі». Є в ньому таке хвилююче звернення до читача: «Перегорнімо, дорогий читачу, сторінки цієї цікавої історії та пригадаймо собі тих перших жертводавців і будівничих цього Українського православного собору Св. Покрови і схилімо голови перед їх світлою пам'яттю. Складім їм, першим піонерам, щире подяку за їх труд, за будову цього величавого православного собору, який в сучасну добу становить цінне невмируще, яке залишили нам і нашим поколінням. Згадаймо їх добрим словом за їх жертвність, трудолюбивість, за їх талант, твердість духу, за велику невмирущу любов до свято Української православної церкви і українського народу».

Разом з виконанням обов'язків настоятеля собору Св. Покрови митрополит Іларіон, не відмовляючись від набутого в Київському і Кам'янець-Подільському університетах педагогічного й викладацького досвіду, організовує при соборі Св. Покрови своєрідний Український народний університет. Заняття в цьому закладі проводилися вечорами, туди приходили переважно юнаки й дівчата, які, народившись уже на канадській землі, потребували додаткових знань як рідної мови своїх батьків, так і історії своєї далекої Батьківщини. Вбачаючи нагальну потребу в просвітницькій діяльності серед цієї категорії слухачів, при соборі організовують курси українознавства, де викладають історію та географію України, українську культуру, українську мову і літературу. Для молоді відкрилися гуртки з народного мистецтва, української вишивки, українських танців, драми та ін.

У парафії Св. Покрови у Вінніпезі митрополит Іларіон плідно працював до 8 серпня 1951 року, тобто доти, коли його обрали першоєрархом Української греко-православної церкви в Канаді. Багато доброго й пам'ятного для збереження і розвитку українського православ'я, об'єднання громади, ствердження українського духу

*На святі
української
культури.
Вінніпег, 1959*

в столиці канадських українців Вінніпега зробив митрополит Іларіон за ті роки.

Як засвідчують архівні матеріали, одним із перших документів, датованих від початку перебування Іларіона-Огієнка у Вінніпезі, був текст листа, надісланого 22 вересня на адреси парламенту, уряду Канади, а також парламентів і урядів усіх канадських провінцій. Поява такого документа була логічно обумовленою. Маючи неабиякий досвід діяльності в уряді Української Народної Республіки, ділового спілкування з різноманітними зарубіжними

установами та організаціями й усвідомлюючи суспільне і громадське значення свого митрополичого титулу, а також вагу й значення української спільноти в розбудові цієї держави, він вирішує повідомити про початок своєї духовної і просвітницької праці на канадських теренах урядові структури.

«На 19 вересня 1947 року, — повідомляється в тексті цього листа, — я вперше ступив на канадську вільну землю, щоб ліпше служити нашому Отцеві і, особливо, канадійцям українського походження. За сей привілей дозвольте скласти мою найсердечнішу вдячність канадійському урядові. Одночасно, дозвольте повідомити Вас, що в неділю, 21-го вересня, з повною співучастю громади, я молився у переповненій залі Українського православного собору Св. Покрови у Вінніпегу за дальший розцвіт Канади, за здоров'я Вашої Ексселенції і за міцний канадійський уряд. З найглибшою пошаною до Вашої Ексселенції остаюсь — один, хто молиться за Вас, митрополит Іларіон»³.

За якийсь час на адресу собору Св. Покрови стали надходити листи від поважних установ, добірка з яких була опублікована на сторінках «Слова Істини». Варто навести окремі витяги з них.

Від секретаря Прем'єр-міністра Канади Г. Матте: «Прем'єр-міністр Канади доручив мені повідомити Вас про одержання Вашого листа з 22 вересня, і висловити Вам його вдячність за приємні побажання Ваші»⁴.

Від Прем'єр-міністра провінції Альберта Е. Маннінга: «Ваша Ексселенціє! Я одержав Вашого листа з 22-го вересня і щиро ціную те, що Ви мені написали. У цих днях світового неспокою й замішання є більша потреба, як давніше, шукати християнам Святої Божої ласки й Його премудрості в веденні справ цьогосвітніх. Ваші молитовні бажання за цей край та його людність я щиро ціную»⁵.

Від Прем'єр-міністра провінції Саскачеван Т. Дугласа: «Дуже вам дякую за вашого листа з 22-го вересня. Ми дуже вдячні вам за за Ваші молитви й добрі побажання. Як коли ми зможемо

---

³ Лист митрополита Іларіона від 22 вересня 1947 року до парламенту та уряду Канади, парламентів та урядів канадських провінцій. Архів митрополита Іларіона. Коробка 11. Листування (Канада).

⁴ Приїзд до Канади митрополита Іларіона. *Слово Істини*. 1948. Ч. 3. С. 27.

⁵ Там само. С. 28.

послужити чи Вам, чи Вашим вірним, я вірю, що дасте знати. Бажаю Вам усякого успіху у Вашій праці»⁶.

Такі ж листи надійшли митрополитові Іларіону від високих урядовців провінцій Онтаріо, Манітоба, Вікторія, а також від генерального секретаря Канадського комітету церков В. Галлагнера, посла А. Глинки, ряду архієпископів.

Безумовно, то були і моральна підтримка, і визнання набутого раніше авторитету цієї людини як у світському, так і в церковному житті. Такі слова вдячності й привітання додавали надії і впевненості, відкривали перспективи енергійної діяльності, якої через низку відомих причин він не міг розгорнути у Швейцарії.

ОПІКУН ЗЕМЛЯКІВ-СКИТАЛЬНИКІВ

То була найперша, найголовніша справа, взятися за яку митрополита Іларіона спонукав його моральний обов'язок перед тими земляками, кого він полишив у поруйнованій війною Європі, — колишніх військовополонених, біженців українського походження, які опинилися в численних таборах Ді-Пі у Німеччині, Австрії, Італії з цілковитим невіданням про те, що чекає їх і їхніх дітей завтра.

Поступово, по закінченні Другої світової війни, цивільне життя в країнах Західної Європи налагоджувалося. Але тільки для місцевих жителів, а не для багатомільйонної армії біженців, переважно із Східної Європи, які виявилися нікому не потрібними. Із зменшенням американської допомоги далі залишатися в таборах Ді-Пі ставало все нестерпнішим. Надія покладалася лише на виїзд до необхідних далеких країв обох Америк та Австралії. Та митрополит Іларіон з власного досвіду знав, як нелегко було одержати дозвіл на той виїзд. Медичні комісії відбирали передусім молодих, здорових людей, здатних виконувати на необхідних землях найтяжчі роботи. Натомість на невизначений термін відкладалися справи осіб старшого віку, а також тих, хто мав нещастя бути українським інтелігентом. Такі переселенці ніде в чужих краях, а тим паче американських, не були бажаними.

---

⁶ Приїзд до Канади митрополита Іларіона. *Слово Істини*. 1948. Ч. 3. С. 28.

Проблема ця із завершенням Другої світової війни ставала як ніколи гострою. Адже, незважаючи на активізацію процесу розформування таборів Ді-Пі, не влаштованих ніде втікачів, політичних емігрантів, які походили переважно з окупованих радянськими військами країн Середньої і Східної Європи, була критична маса. Таких, скажімо, лише у Західній Німеччині та Австрії, на 1952 рік, за даними «Енциклопедії українознавства»), було понад півтора мільйона чоловік, з них 200 тисяч – українців. Можна уявити, якими були ці цифри на 1946–1947 роки.

Тому колишній багатолітній європейський скитальник Іларіон-Огієнко й вирішує розворушити світову спільноту, привернути її увагу до цієї проблеми. Власне, і свою першу проповідь у соборі Св. Покрови 21 вересня він присвячує рятуванню українських скитальників. Будучи ще під сильним враженням від побаченого й пережитого під час своїх власних митарств дровами Європи, він емоційно розповів слухачам про безвихідь бездомних земляків: про старших, які «від постійного недоїдання почали глухнути, сліпнути, набувати сухоти»; про те, як «молодь не росте належно й напевне виросте безсилою»; про молодих жінок, «що посивіли від жури повсякчасної»; про українських учених, «що від недоїдання втратили сили й погнулися, як діди». Архіпастирський голос звучав тривожним набатом (цитую за публікацією його виступу в «Слові Істини», ч. 1 за 1947 рік): «Від Престолу Святого взиваю до всіх людей доброї волі: рятуйте своїх обездолених братів, рятуйте, бо буде пізно, бо вже наближається остання година. Правдивий порятунок я бачу в одному: нехай кожна родина або й кожен дорослий візьмуть під свою опіку одного скитальника! Нехай уся тутешня земля покриється опікунством над скитальниками! І нехай кожен опікун щомісяця вишле своєму обраному скитальникові чи то живностеву пачку, чи яку одежину, чи допомогу грошову. Іде сувора зима, іде разом з хворобами й недоїданням, а скитальник до неї не готовий. Всі сили свої він виснажив, а одежу зносив»⁷.

Автор звернення закликав усе українське населення не лише Канади, а й Америки повсюдно створювати спеціальні допомогові

---

⁷ До всіх людей доброї волі: слово митрополита Іларіона в Українському соборі с. Покрови 21 вересня 1947 року. *Слово Істини*. 1947. Ч. 1. С. 6–7.

комітети в цій справі, стати до опікунства кожного, хто не байдужий до чужої біди.

Того ж дня у Вінніпезі під керівництвом митрополита Іларіона було створено «*Митрополитальний комітет опіки над скитальцями*», адресу якого було широко повідомлено як через україно-, так і англomовні друковані органи. Більше того, цілий ряд українськомовних газет Канади й Америки опублікували звернення митрополита Іларіона до української спільноти на своїх шпальтах. Скажімо, торонтська «Новий Шлях» (7 лютого 1948) у коментарі до цього матеріалу наголошує на важливості справи, зініційованої митрополитом Іларіоном. Редактор найстаршої в Америці української газети «Свобода» (6 лютого 1948) М. Чубатий підкреслив: «Нехай хоч сто американських українців, які погодилися б узяти одного із тих діячів української культури під свою опіку, посилаючи їм щомісяця пакунок “Кер” протягом шістьох місяців».

Практично всі щомісячні числа заснованого Іларіоном народного християнського місячника «Слово Істини», починаючи з листопада 1947 року, засвідчують, якого широкого розголосу набула незабаром ця акція. Десятки, сотні посилок із одягом, продуктами стали щодня відправлятися поштою через комітет на європейські адреси українських біженців.

Тих, хто зголошувався на цей заклик, ставало чимраз більше. В канадському архіві збережено немало звернень наших заокеанських земляків, хто питав про списки чи адреси скитальців. «На вказану Вами адресу, — читаємо в листі до митрополита Іларіона, надісланому Олексю Кошовським аж із Норвегії, — пачки будемо висилати з поживою два рази місячно, окрім одержі. Всю цю мізерну поміч ми організуємо поміж собою складками, а що нас всього маючи десятьох, то не можемо більше»⁸.

Збільшувалася і кількість листів до владики від самих скитальців, крики душ яких і сьогодні ніби вчуваються, коли читати ці сторінки. Кров'ю сердець своїх вони описували своє тяжке, безперспективне становище і благали про допомогу. Варто навести витяги з деяких листів, аби відчутти весь трагізм проблеми вимушеної української політичної еміграції, викликаної Другою світовою війною.

---

⁸ Лист Олексі Кошовського із Норвегії від 18 грудня 1947 року до митрополита Іларіона. Архів митрополита Іларіона. Коробка 20. Листування (Канада).

Конверт листа
митрополита
Іларіона до Буенос-
Айреса, адресований
українському
журналісту
й поету Ігорю
Качуровському.
Winnipeg, 1949

Від літературознавця Петра Одарченка з Аусбурга: «Тут, живучи в стайні, де ніколи немає сонця, де вічні протяги, де цементні стіни руйнують здоров'я, де з кожним місяцем гіршають матеріальні умови (зокрема харчові), я дожився до того, що обох своїх дітей відправив до туберкульозної санаторії»⁹.

Від Василя Романюка із Зальцбурга: «Прочитав вашу замітку і заплакав. Як там по-правді сказано про нашу скитальщину! Хто ж нами потурбується, як не наші люди, українці, що є за океаном і, порівнюючи з нами, є щасливіші. А ми, вигнанці з дому лихою годиною, поневіряємося вже ось кілька літ. Занапастив я своє здоров'я, віддав всю душу праці. Тепер лежу в шпиталі (туберкульоз) і журюся, що доки був здоровий, оженився, маю жінку й дитину півтора року. Хто їм допоможе? Мене мої гіркі обставини заставляють звертатись з просьбою хоч за маленькою допомогою, яка від того не буде мати великої кривди»¹⁰.

Від А. Совачева із Зальцбурга: «Життя наше, тобто тих, хто не мають нікого за океаном, з дня на день робиться тяжчим. Особливо зле тепер, бо нас, з огляду на ліквідацію табору, розпихають до інших, на купу, без розбору»¹¹.

⁹ Лист Петра Одарченка з Аусбурга від 4 грудня 1947 року до митрополита Іларіона. Архів митрополита Іларіона. Коробка 9. Листування.

¹⁰ Лист Василя Романюка із Зальцбурга від 26 грудня 1947 року до митрополита Іларіона. Там само. Коробка 20.

¹¹ Скитальничє життя. *Слово Істини*. 1947. Ч. 3. С. 17.

Від професора О. Шавлача із Зальцбурга: «В силу певних причин (поважний вік, слабкий стан здоров'я не всі з наших наукових робітників можуть іти на чорнові роботи) виїхати за океан, не мавши афідавітів, теж не маємо перспектив. Комісії, які працюють в Австрії, вибирають скитальників для чорнової роботи в заокеанських країнах, вибирають людей сильних, здорових, в основному людей не інтелектуальної праці, не науковців, людей, що будуть працювати тільки на чорних роботах»¹².

Усе більше приходило до Вінніпега й сумних звісток. В одному з таборів Ді-Пі в Австрії помер 30 жовтня 1947 року від голоду один з кращих українських поетів Юрій Клен (Бурггардт). Голодна смерть загрожувала і його безпомічній дружині з маленькими дітьми. Такі листи й повідомлення (а їх в архіві сотні) від знайомих і незнайомих людей, не могли залишати байдужим митрополита Іларіона.

Отож найперше поставала проблема порятунку української інтелігенції — науковців, професорів, учителів, інженерів, письменників, журналістів, митців, духовенства. Це переважно ті з українських патріотів, безстрашних поборників ідеї державницької самостійності України, хто принципово розійшовся з більшовицькими методами побудови нового життя в країні Рад. Це особистості, які творили національну культуру, науку. Це той цвіт нації, який формувався поколіннями українців і який обов'язково, на глибоке переконання митрополита, треба врятувати для майбутнього України.

Огієнко-Іларіон і в ту пору не переставав вірити, що настане час, коли Україна стане незалежною. Тоді й потрібна їй буде саме така інтелігенція. Саме з необхідності якнайшвидше порятувати «серце й мозок України» й виголошує він 11 січня 1948 року в соборі Св. Покрови ще одну свою промову до віруючих. Промова ця, до речі, у повному викладі під назвою «Не можу мовчати!» була передана по державному радіо Канади, надрукована в ряді газет.

Вчитаймося ось в ці слова, мовленими з глибини серця патріота-державника більш як п'ятдесят літ тому, задумаймося над прощим, глибинним і надто актуальним для сьогоднішньої України змістом (цитата за «Словом Істини», ч. 1, 1947): «Ми, українці,

¹² Скитальниче життя. *Слово Істини*. 1947. Ч. 3. С. 17.

не маємо багато творчої інтелігенції взагалі, і поневіряння її на скитальщині не проститься нам у нашому житті — воно незабаром жорстоко помститься на нас, — говориться в цьому зверненні. — Я глибоко вірю — і віру свою щоденно складаю до стіп Всевишнього при Його Святому Престолі, — я глибоко вірю, що незабаром повстане Україна, Україна вільна й соборна, яка потребуватиме в першу чергу своєї творчої інтелігенції — і де ми її візьмемо, коли не збережемо й тієї жміньки, що тепер страждає й гине на скитальщині»¹³.

Просилися на папір і поетичні рядки, народжені в глибині серця нереалізованого через політичні обставини таланту Огієнка-поета:

*Коли конають рідні браття,
Коли без хліба всі й без хати.
Коли ведуть їх на розп'яття,
Не можу я мовчати...
Коли обранці наші голі,
Як одіж вся — на латах лаки,
Хилю коліна при Престолі
Й не можу я мовчати
Благаю серцем всю Канаду,
Кричу до тебе, рідна мати:
Сини твої он в муках аду,
Не можу я мовчати.*

У той же період у зболеній душі Огієнка-поета народився ще один вірш-заклик «Канадо щаслива, Канадо багата». Він був опублікований у низці українських емігрантських газет і справив на читачів глибокий емоційний вплив:

*Канадо щаслива, Канадо багата,
Чи чуєш ти зойки й благання?
Зболіла скитальщина гине розп'ята,
Її б'є вже година остання...

По вогких таборах скитальці голодні
Конають померзлі, обдерті.*

¹³ Митрополит Іларіон. Не можу мовчати. *Слово Істини*. 1948. Ч. 1. С. 1.

*Рятуї їх, Канадо, з липкої безодні,
Рятуї від голодної смерті...*

*Найкращі брати наші гинуть з розпуки,
Їх їсть безнадія й скорботи, —
Подай же, Канадо, на поміч їм руки,
Визволюй розп'ятих з Голготи...*

Ні тоді, в перші місяці перебування в цій спокійній і доброзичливій країні, яка стала другою батьківщиною для сотень тисяч українців, ні пізніше, коли вже сам прийняв канадське громадянство, його ні на мить не покидав отой «розпачливий крик і благаання цих обдертих, голодних і померзлих кращих синів України».

Це був той рідкісний в історії української еміграції випадок, коли мовлене з глибини душі емоційне слово-заклик спонукало до конкретного діла, до об'єднання розбитого на партійки і групки, розсвареного через амбітність окремих лідерів широкого загалу української людності за океаном. Не приєднуючись і не симпатизуючи більше жодній з таких партій, митрополит Іларіон своїми щоденними діями закликав усіх земляків (як греко-католиків, так і православних) до любові, до братнього співжиття, бо, як любив підкреслювати, «тільки в одності наша правдива сила». В усіх його проповідях і посланнях цього періоду головним стрижнем є твердження про те, що «національно ми один народ, одні в нас мрії, одні завдання, яких ми ніколи не сповнимо, коли будемо розбиті і розсварені».

Добре продуманою, широко підтриманою як українськомовною, так і чужинецькою пресою акцією щодо порятунку українських скитальників йому одному вдалося зробити те, на що не спроможні були немало лідерів тих же різноманітних українських партій і угруповань — припинити на якийсь час чвари й об'єднати українців довкола доконечно невідкладної конкретної справи.

Більше того, активізація на місцях громадських допомогівих комітетів спонукала до прискіпливішого аналізу тією ж громадською діяльністю заснованої 1947 року при Організації Об'єднаних Націй Міжнародної організації для втікачів з відомою в науковій літературі аббревіатурою IPO (латинкою IRO — International Refugee Organization. Як результат такого аналізу — привернення уваги світової спільноти до проблем неефективного

витрачання коштів цієї організації. Те, про що несміливо ставилося для обговорення на таборових зборах, у листах окремих сміливців, несподівано вихлюпнуло на сторінки емігрантської преси.

Однією з перших цю проблему оприлюднила в лютому 1948 року редакція редагованого у Вінніпезі митрополитом Іларіоном часопису «Слово Істини». Стаття українського ученого із Женеви, «письменника і професора мистецтва, ім'я якого відоме по університетах Європи» Михайла Єремїва під заголовком «Радісна звістка» (вона була викликана зверненням через пресу митрополита Іларіона «Не можу мовчати») відіграла роль своєрідної бомби. Чого вартував, скажімо, для деяких співробітників ІРО ось цей абзац: «Як не сумно признати, але факт є фактом, що допомогова справа в Європі зайшла в тісний кут. З одного боку, залишається сіра й нудженна маса скитальців, а з другого — десятки тисяч урядовців, що вже від років живуть на справі допомоги, й які, як це з'ясував останній з'їзд ІРО в Женеві, дістають більшу платню, ніж міністри великих європейських держав. А саме, пересічна платня урядовців ІРО є 4300 долярів на рік, в той час як французький міністр одержує заледве 2000»¹⁴.

І це на фоні десятків прикладів про голодну смерть мешканців таборів Ді-Пі!

Про таку безкомпромісну позицію митрополита Іларіона в питанні про долю українських переміщених осіб, про громадянську вагу його особистих зусиль на порятунок цих людей чи не найточніше висловився один із таких скитальників Леонід Мостович з Інсбрука в листі до правдивого духівника українців: «Читаючи Ваш заклик, бачу у Вашій особі правдивого Пастиря народу. Таке речеве й високоумне поставлення справи досі було чужим усім тим нашим великим патріотам та установам, що цим займаються. Ця справа надзвичайно важна й повинна б стояти на першому місці. Це великий чин Ваш, що повинен принести багато добра нашим скитальникам... Коли б більше наших заслужених громадян знайшли в собі той запал і те почуття обов'язку, що Ваша достойність, тоді наступив би у нас порятунок»¹⁵.

¹⁴ Єремїв М. Радісна звістка. *Слово Істини*. 1948. Ч. 4. С. 5.

¹⁵ Митрополитальний комітет опіки над скитальцями (добірка). *Там само*. Ч. 3. С. 26.

*Донька Леся сповна пережила на собі долю українських скитальників. Ось її шлях у пошуку порятунку: Польща, Німеччина, Швейцарія, Парагвай, Аргентина, Канада.
Середина 60-х рр. XX ст.*

І ще одна оцінка, висловлена професором С. Килимником, який на той час також перебував в одному з таборів Австрії: «Ваше високе владичне Слово в митрополитальному соборі у Вінніпезі, виголошене на захист нас, скитальників, донеслося до нас, і впало в наші душі теплим маєвим дощем надії, моральної опори, істинно християнської любові й батьківської опіки! Ніхто на сьогодні не відчув людських мук і страждань скитальників, як відчули Ви, наш дорогий Владико!»¹⁶.

Роботу «Митрополитального комітету опіки над скитальцями» під орудою митрополита Іларіона умовно можна розділити на два етапи.

На *першому* етапі повсюдно проводився інтенсивний процес збору коштів, продуктів і одягу для висилки в табори на конкретні прізвища, список яких незмінно розширювався.

На *другому*, починаючи з 1948 року, більше уваги приділялося організації переїзду до Канади окремих осіб та родин. Йшлося

¹⁶ Митрополитальний комітет опіки над скитальцями (добірка). *Слово Істини*. Ч. 3. С. 26.

про висилку на конкретні прізвища давно очікуваних *афідевітів* (офіційних запрошень-викликів). Із цього приводу редакція «Слова Істини», яке немалим накладом поширювалося як у Канаді та Америці, так і в Європі, періодично вмещувала на сторінках звернення до земляків-українців такого змісту: «Хто з наших патріотичних фермерів має спроможність виставити афідевіта для наших видатніших українських діячів, просимо повідомити про це митрополита Іларіона (925 Alfred Ave., Winnipeg, Man.). При цьому Ви ніяких видатків не понесете, бо дорогу заплатить ІРО. Дайте спроможність цінним нашим культурним працівникам вирватися зо скитальничого пекла й служити своєму народові. Митрополитальний комітет».

Саме завдяки організованому таким чином викликам вдалося врятувати з таборів Ді-Пі й сприяти переїзду до Канади десяткам відомих діячів української культури і науки. Серед них і колишні друзі, колеги митрополита Іларіона по спільній праці у Києві, Кам'янці-Подільському, Тарнові — Леонід Білецький, Дмитро Дорошенко, Петро Одарченко, Степан Килимник, Улас Самчук та інші.

Паралельно з Канадою інший потік українських емігрантів спрямовувався на Аргентину. Переймаючись майбутнім і цих людей, душпастир віднаходить час і сміливість звернутися до самого Президента цієї країни. В архіві зберігається копія цього звернення, із змістом якого варто познайомити читача:

«Його Ексцеленції пану Президентові Республіки Аргентина. Ваша Ексцеленціє! Мої вірні, що мусили втікати зі свого краю, з України та Польщі, через політичні та релігійні переслідування, тепер знаходяться в лагері Ландау в Австрії і просять мене предложити на Ваші руки їх прохання про переселення до Аргентини, що я й роблю, як їхній архіпастир.

І від себе сердечно прошу Вашу Ексцеленцію зарядити впустити цих емігрантів до Аргентини, де всі вони будуть лояльними громадянами й добрими робітниками. А я буду постійно молити Всевишнього Господа про ваше здоров'я та про найкращий розквіт Аргентини. З повною до Вас відданістю — Ваш богомолець Митрополит Іларіон»¹⁷.

¹⁷ Лист митрополита Іларіона від 9 березня 1948 року до Президента республіки Аргентина. Архів митрополита Іларіона у Вінніпезі. Коробка 1 (Листування).

Про важливість акції, зініційованої митрополитом Іларіоном на початковому етапі свого перебування в Канаді, варто наголосити і в контексті тієї допомоги, яка упродовж декількох років безупинно надходила від наших земляків за океаном у перше десятиліття відновлення Української державності. Пам'ятаючи приклад митрополита Іларіона і прагнучи його наслідувати в нових для України обставинах, в тому ж Вінніпезі на початку 90-х років за ініціативи вірної продовжувачки справи, колишньої його учениці Анни Фігус-Ралько постав Допомоговий комітет при «Українському Голосі» — найстарішому українськомовному часописові в Канаді, 90-річчя заснування якого широко відзначалося 2000 року. Про діяльність цього комітету докладно розповідалося в пресі і України, і Канади (скажімо в статті автора цих рядків «Наша праця цілком добровільна, або Чим займається допомоговий комітет при вінніпезькому “Українському Голосі”», опублікованій в офіційному органі Верховної Ради України газеті «Голос України» від 5 червня 1999 року)¹⁸.

ОБ'ЄКТ ДИСКРЕДИТАЦІЇ

Короткий огляд діяльності митрополита Іларіона, спрямований на порятунок десятків тисяч розкиданих по Європі земляків-українців, вигнанців з рідної землі, таких, як і він сам, — то лише маленька часточка тих щоденних, щогодинних турбот, які він добровільно звалив на свої вже не молоді плечі відразу ж по переїзді до Канади.

Та праці — невпинної й самозреченої — він не лякався. Навпаки, радів, що з'явилася, нарешті, можливість, застосувати для добрих справ свої руки, серце, розум і набутий десятиліттями життєвський досвід. Лякала та наростаюча тривога, що поселилася в його серці незабаром.

На початку здавалося, що вся та суцільна й безпросвітна смуга невдач і болісних розчарувань, що невідступно переслідувала його

---

¹⁸ Детальніше про це: Тимошик М. «Наша праця цілком добровільна», або Чим займається допомоговий комітет при «Українському Голосі». *Голос України* (Київ). 1999. 5 червня.

у Швейцарії, безповоротно минула, що доля змилювалася над ним і, витягнувши фактично з того світу (однією ногою туди він вже вступив у лозаннській клініці), все ж ця доля посилала йому чи не останній шанс пройти належний відрізок свого життєвого шляху на вільній канадській землі впевнено і спокійно.

Насправді ж виявилось далеко не так.

Трохи більше ніж через півтора місяця після переїзду до Вінніпега, 13 грудня 1947 року, працюючи пізнім вечором за письмовим столом, рука мимоволі відклала вбік чергову верстку «Слова Істини» й потягнулася до маленького клаптика паперу, на який незабаром лягли виношені в серці зболені рядки. Так і пролежав стільки років цей пожовтілий аркуш паперу з невідомими досі нікому словами. А вони ж, вдягнені в поетичну форму, багато можуть сказати сьогодні про справжній душевний стан цієї людини, який вона болісно переживала на початковому етапі свого заокеанського життя. Цей вірш має досить промовисту назву — «Українська Канада»:

*Холодна й бездушна Канада,
Й замерзло в ній людське сумління, —
Цвітуть тільки розбрат та звада
Й на друга підступне каміння.*

*Скрізь пастки для плідної волі
І душить зрадливо брат брата.
Неправда та лжа ходять голі,
Культурна шляхетність розп'ята!..*

Приблизно в цей же час, спілкуючись часто з митрополитом Іларіоном, звертає увагу на його розпачливий душевний стан і суддя Михайло Стечишин. В одному зі своїх щоденників він пізніше занотує: «В душі мені було шкода митрополита Іларіона, що він, прибувши до Канади, досить скоро почав здобувати собі тут почитателів, але не приятелів, і що він навіть серед товпи почитателів мусив почувати себе досить самотнім»¹⁹.

Що ж сталося?

¹⁹ Цит. за: рукоп. Ю. Мулика-Луцика «Історія української греко-православної церкви в Канаді». Т. VI. Архів митрополита Іларіона у Вінніпезі. Фонд невиданих рукописів.

*Портрет митрополита Іларіона
у виконанні канадського митця
українського походження
Дмитра Фаркавця.*

Різьба по дереву. Вінніпег, 1989

Звідки й чому знову на-
сунулися на Іларіона «лжа»
і «підступність»?

Де корені його самотності
й «розп'ятої шляхетності»?

Певною мірою, відповіді
на ці запитання віднаходимо
в одному з листів до Огієнка-
Іларіона його давнього при-
ятеля, щирого друга й одно-
думця Леоніда Білецького,
надісланого з Мюнхена в лю-
тому 1948 року. На той час
професор Білецький все ще
перебував у Європі, в одно-
му з таборів Ді-Пі, чекаючи
доброго чи злого розв'язання
своєї подальшої долі, але
не складаючи рук, сповна від-
даючись українській справі.
На одному з останніх з'їздів
Центрального проводу укра-
їнської еміграції його було

обрано керівником Відділу культури й освіти. І він, маючи безпо-
середнє відношення до аналізу різноманітної українськомовної
преси, що видавалася в усьому західному світі, не міг не звернути
уваги на згущення чорних хмар над особою митрополита Іларіона.

У листі від 10 січня 1948 року читаємо: «До нас сюди дохо-
дять різні чутки та плітки. Хоч я їм не вірю, знаючи Вас, як ве-
ликого українського патріота, незрівняного діяча у різних ділян-
ках української духовної й культурної творчості, але те все мушу
з обов'язку Вам переказати, бо воно накладає певну тінь на Вашу
особу й на Вашу так корисну працю»²⁰.

Про що ж ішлося?

²⁰ Лист Леоніда Білецького від 10 січня 1948 року до митрополита Іларіона.
Архів митрополита Іларіона у Вінніпезі. Коробка 6. Листування (Європа).

У кількох українськомовних органах діаспори, зокрема «Українському Робітнику», «Новому Шляху», «Канадійському Фармарі» майже одночасно з'явилися компрометуючі митрополита Іларіона публікації. Суть їх зводилася до твердження, що цей діяч приїхав до Канади за ініціативою більшовицького агента В. Свистуна і що перед ним поставлено завдання пересварити ієрархів Української автокефальної церкви у Канаді (передусім архієпископа Теодоровича та єпископа Мстислава Скрипника) і створити таку церкву, яка була б підпорядкована Москві.

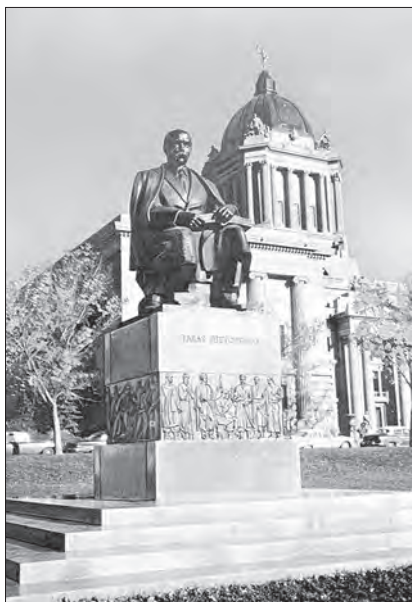
Недруги Огієнка також сфальшували його невпинні заклики зі сторінок ще варшавської «Рідної Мови» щодо необхідності дотримання усім українцям як на материковій Україні, так і в діаспорі єдиної літературної мови, єдиного правопису, звинувативши його у відстоюванні «московського-більшовицького українського правопису».

Використали проти нього і факт висунення в 1941 році групою вірних на окупованих німцями українських територіях кандидатури митрополита Іларіона на Київську митрополію, вбачаючи тепер у цьому факті гіпотетичну можливість переведення Української церкви під проводом Іларіона під омофор Московського патріархату.

Маючи можливість сьогодні вивчити немало архівних матеріалів та й написаних у різні роки творів самого Огієнка, присвячених історії Української церкви у контексті несправедливого її «покріпачення» й «приниження» Москвою, можна лише подивуватися абсурдності й надуманості таких обвинувачень. Але на ту пору подібні вигадки дорого коштували самому митрополитові Іларіону. Адже, як зазначає Л. Білецький, «вони примусили багатьох

*Бюст митрополита Іларіона
у виконанні скульптора
Леоніда Молодожанина*

Пам'ятник Тарасові Шевченку на Парламентській площі столиці провінції Манітоба Вінніпезі, освячений митрополитом Іларіоном 1961 року

найдіяльніших українців стояти до Вашої особи з резервою й вичікувати, які Ваші кроки в цих справах визначаться далі»²¹.

Найдраматичніше в тій ситуації було те, що подібним, явно провокаційним, чуткам і замовленим публікаціям у пресі справді повірило немало тих діячів, довір'ям і дружбою яких особливо дорожив Огієнко. Серед таких виявився, скажімо, і професор Д. Дорошенко, дружба з яким, здавалося б, була перевірена самовідданою і безкорисливою спільною працею в непростих часах існування Української Народної Республіки в Києві і Кам'янці-Подільському. У ту гнітючу душу й серце пору особливо боляче сприйнялися рядки з листа Д. Дорошенка, одержаного в січні 1948 року. Висловивши

співчуття з приводу втрати архіву і бібліотеки у Варшаві, далі він холодно і відсторонено обмовився: «Я ставлюся негативно до громадської позиції, яку Ви зайняли з мотивів національних. Ці розходження я не бачу можливим примирити й полагодити»²².

Професор Білецький, знаючи добре Огієнка по спільній праці в Кам'янець-Подільському університеті, не міг повірити в правдивість тих публікацій, але все ж попросив у листі свого приятеля віднести до них з усією серйозністю і відповідно відреагувати на них.

Образливий, безапеляційний тон публікацій і повсюдні плітки довкола них змусили-таки митрополита Іларіона звернутися до

²¹ Лист Леоніда Білецького від 10 січня 1948 року до митрополита Іларіона. Архів митрополита Іларіона у Вінніпезі. Коробка 6. Листування (Європа).

²² Лист Дмитра Дорошенка від 14 січня 1948 року до митрополита Іларіона. Там само. Коробка 7. Листування (Канада).

преси. У «Слові Істини» з'являється стаття «Не знають, що чинять вони...». Заголовок явно біблійний, на що вказує й епіграф: «Блаженні ви, як ганьбити вас будуть, і будуть на вас облудно наговорювати всяке лихе ради Мене» (Матв. 5.11).

У своєму щирому й відвертому зверненні до вірних митрополит Іларіон причиною його компрометації «окремою групою людей» називає свою багатолітню сміливу й відкриту оборону чистоти православ'я і своєї рідної Української церкви.

«Привселюдно заявляю, — зазначається в зверненні, — що з Московським патріархатом я все життя своє ніколи не мав і не маю жодних найменших стосунків. Московська церковна ідеологія дуже чужа й далека мені. Що ясно видно з моєї друкованої праці “Ідеологія Української церкви”, виданої в місті Холмі 1944 року. До Канади я приїхав на запрошення тільки одного патріотичного Заряду Українського православного собору в Вінніпегу, який і покритив усі видатки мого переїзду. Собор цей не має нічого спільного з совітофільством. До Канади я приїхав тільки для одного — послужити українському народові й його Церкві й допомогти їй об'єднатися в одну чисто православну церкву. До цього додаю, що чистоту Православ'я, як про нього навчає Православна Вселенська церква, я буду боронити незмінно, хоча б за те довелося покласти й своє життя. Українську пресу прошу переддрукувати це моє послання»²³.

Під таким вимушеним обставинами зізнанням вміщено й поетичну сповідь Іларіона перед своїм читачем. Вірш «Не чую вже більше образ» закінчується строфою:

*Я довге життя на роботі
І падав в труді я не раз,
Тепер же стою на Голготі
Й не чую вже більше образ.*

Справді, в бурхливому житейському морі, в яке потрапив Іван Огієнко у вигнанні, йому не раз доводилося брати на себе несправедливі удари долі й мужньо переносити їх, покладаючись лише на самого себе. Але болючі були не самі образи, а ті принизливі

---

²³ Митрополит Іларіон. Не знають, що чинять вони... *Слово Істини*. 1947. Ч. 2. С. 16.

моменти, коли невідомо перед ким вимушений був пояснювати те, що було святим перед власною совістю.

Щоправда, цього разу, в Канаді, все ж не відвернулися ті, хто щиро й безкорисливо опікувався переїздом митрополита з Лозанни. Керівництво й члени управи православного собору Св. Покрови у Вінніпезі вмістили в низці періодичних органів («Новий Шлях», «Канадійський Фармар», «Слово Істини») своє освідчення, що саме за ініціативою управи собору був викликаний до Вінніпега Іларіон і що «всякі поголоски, ніби митрополита спровадив до Вінніпега адвокат Василь Свистун, не відповідають правді й є видумки злобних людей». Під цим освідченням — 9 підписів.

Були й інші авторитетні свідки, які могли спростувати злостиві вигадки. Це й генеральний секретаріат Спільки церков Канади, керівництво якого знало професора Огієнка як перекладача Біблії українською мовою на замовлення Британського і Закордонного Біблійного товариства у Лондоні, і федеральні послы — українець Антін Глинка та англієць Стіварт, і колишній парох соборної громади Св. Покрови Петро Маєвський, який незабаром перейшов настоятелем Української православної церкви в Лос-Анджелесі. Саме ця людина, а не радянфіл Свистун, був ініціатором виклику митрополита Іларіона до Вінніпега.

Масована спроба дискредитувати митрополита Іларіона в очах передусім активної в суспільному житті частини української еміграції на початковому етапі його перебування в Канаді, безумовно, була складовою частиною тонко проваджених радянськими спецслужбами акцій, спрямованих не лише на розкол українського руху за кордоном, а й фізичного знищення авторитетних його провідників. Наглі вбивства Симона Петлюри в Парижі та Степана Бандери у Мюнхені — переконливе підтвердження тому.

Не випадково саме після завершення Другої світової війни і, відповідно, сплеску чергової хвилі радянської еміграції на Захід, у ряді періодичних друкованих органів Європи й Америки були опубліковані здобуті таємні інструкції кремлівського більшовицького партійного політбюро для своїх агентів, засланих практично в усі розвинені західні країни. Головним завданням московських агентів, згідно із цими інструкціями, було «стежити за активними новоприбулими й представляти їх у ворожому даній країні світлі. Треба конче дискредитувати тих передових осіб, а також

очорнювати їх наклепами та підозрами, ніби їхня діяльність є ворожою для даних країн»²⁴.

Аналізуючи цю складну й заплутану історію з дискредитацією митрополита Іларіона, не можна обминути і певних суб'єктивних обставин, викликаних непростою ситуацією, що складалася на той час у православній церкві Канади й Америки, точніше, в українських православних церквах різних формацій в цілому і стосунками між провідниками цих формацій зокрема. Михайло Марунчак у дослідженні «Історія українців Канади» так охарактеризував тодішнє релігійне питання: «Українські поселенці в Канаді перейшли великі релігійно-душевні перевороти... Велетенська народна енергія була зужита на боротьбу, що тривала ціле чверть століття. Були різні закрути цієї релігійної боротьби, але у висліді змагання обмежилися передусім до двох основних Церков українців, а саме: Української католицької церкви в Канаді та Української греко-православної церкви в Канаді, що є точним віддзеркаленням релігійного двоподілу українців у Старому Краї»²⁵.

І тут не обійтися без аналізу колізій, що виникли в стосунках митрополита Іларіона (Огієнка) та архієпископа Мстислава (Скрипника).

Після тривалих дискусій щодо канонічності й автокефальності Української греко-православної церкви в Канаді собор єпископів УАПЦ в Європі («на еміграції») відрядив на архієпископське служіння до Канади архієпископа Мстислава, перед яким ставилося завдання об'єднати наявні там православні церкви різних формацій. Його приїзд майже співпав у часі з прибуттям до Канади митрополита Іларіона. Може, це й спричинило до загострення стосунків між двома духовними провідниками, яке вийшло й на сторінки тогочасної українськомовної періодики Заходу. Такий факт навіть став предметом наукового осмислення. У всякому разі, бездоказова і дещо упереджена оцінка діяльності митрополита Іларіона холмського і канадського періодів його життя з боку історика церкви І. Власовського стає зрозумілою, коли мати на увазі, що редактором журналу «Церква і Нарід», який видавався під патронатом архієпископа Мстислава, був на той час саме Власовський.

²⁴ Бережно з наклепами. *Слово Істини*. 1951. С. 13.

²⁵ Марунчак М. *Історія українців Канади*. Т. 1. Вінніпег, 1968. С. 128.

До речі, саме цей часопис, який почав виходити у Вінніпезі від квітня 1949 року, вмістив у першому числі явно тенденційну статтю Власовського про митрополита Іларіона, в якій його було названо другим Гедеоном Святополком-Четвертинським²⁶. Це справді було образливо, несправедливо, адже відомо, що Гедеон Четвертинський прославився в історії тим, що ставши 1685 року митрополитом Київським, незабаром перепідпорядкував Українську церкву Московському патріархату. За іронією долі, саме про цей факт справжньої зради Гедеона своєму народові з таким бодем у серці писав професор Іван Огієнко ще 1918 року у своїй книзі «Українська культура». І про це не міг не знати І. Власовський, приписуючи цьому авторові якесь ефемерне зрадництво Москві.

Треба віддати належне такту й мудрості митрополита Іларіона, який, будучи загартованим подібними випадками і глибоко розуміючи їхній підтекст, не втягувався в міжособистісні конфлікти. І навіть, здавалося б, у нестерпних для мовчання ситуаціях зберігав холонокровність, не втрачав віри в те, що справедливість все ж має взяти гору. Якщо не за його життя, то пізніше. «Історія розсудить Павла з Петром, а я закінчу тут свої дні поганьблений і обпльований своїми “українцями”», — з гіркотою пише він в одному з листів до судді М. Стечишина²⁷.

У наступному листі він так оцінить дії своїх опонентів: «Проти Іларіона пішли разом і греко-католики, і греко-православні, дружно для цього поєднавшись. Хай Господь їх судить за це чорне діло»²⁸.

Безумовно, і митрополит Іларіон, і архієпископ Мстислав мали власні погляди на шляхи розв'язання українського церковного питання на канадських теренах. Безумовно, вони обидва претендували на високі місця в церковній ієрархії. Але сталося так, що з дискредитацією митрополита Іларіона шлях до церковного Олімпу в Канаді відкривався саме митрополитові Мстиславі.

²⁶ Власовський І. Як було обрано архієпископа Іларіона (Огієнка) на Київську катедру 1941 р. *Церква і Нарід* (Вінніпег), 1949. Ч. 1–2.

²⁷ Лист митрополита Іларіона від 3 листопада 1950 р. до М. Стечишина. Архів митрополита Іларіона у Вінніпезі. Коробка 7.

²⁸ Цит. за рукоп. Ю. Мулика-Луцика «Історія української греко-православної церкви в Канаді». Т. VI. С. 391. Там само. Фонд невиданих рукописів.

Натомість, у брудні вигадки про те, що митрополит Іларіон є нібито комуністом повірили навіть в американському консульстві у Вінніпезі та Департаменті зовнішніх справ США, куди також дійшли доноси на Огієнка-Іларіона. Так, після чергової відмови в консульстві надати візу для поїздки до США в церковних справах митрополит Іларіон змушений був написати офіційного листа до Департаменту зовнішніх справ, в якому, зокрема, написав: «Я маю приватні відомості, що сталося це тому, що церковні вороги мої зробили не мане доноси...»²⁹.

Тут доречно нагадати ще про один маловідомий факт біографії канадського періоду життя героя нашої розповіді. Будучи архіпастирем лише двох парафій — Св. Покрови у Вінніпезі і Куроках, у ситуації, яка складалася, він вирішив розширити сферу своєї церковної діяльності. В порозумінні з єпископами Богданом Шпилькою і Орестом Черняком засновує «Українську й Карпаторуську Митрополію Північної й Південної Америки» шляхом об'єднання церков, очолюваних цими двома єпископами. Інтронізація митрополита Іларіона як керівника нової митрополії відбулася 13 березня 1949 року в кафедральному соборі єпископа Богдана в Нью-Йорку³⁰.

Новоутворена митрополія оголошувалася в юрисдикції Вселенського патріарха, про що був повідомлений патріарх Константинопольський Атенагорас I спеціальною телеграмою з Нью-Йорка 2 березня 1949 року. Проте вона проіснувала зовсім недовго: в результаті непорозумінь між двома єпископами митрополія розпалася вже 28 квітня того ж року.

Не пощастило на початку в Канаді й архієпископові Мстиславові. Недовго пробувши архіпастирем Української греко-православної церкви Канади (з 12 грудня 1947 року), він незабаром приймає рішення добровільно відмовитися від цих обов'язків. Досі дослідники не мають спільної думки з приводу справжньої причини такого рішення, але доконаним є факт, що Десятий собор УГПЦ Канади на своїй сесії 19 червня 1950 року прийняв відмову

---

²⁹ Лист митрополита Іларіона від 4 грудня 1949 року до Департаменту закордонних справ США. Архів митрополита Іларіона у Вінніпезі. Коробка 20. Листування (США).

³⁰ Український Вістник (США). 1949. Ч. 4.

архієпископа Мстислава і, таким чином, церква знову залишилася без провідника.

У надзвичайно складних перипетіях, пов'язаних із вибором кандидата на першоієрарха УГПЦ Канади, окремої уваги заслуговує тривале в часі і ґрунтовне листування згадуваного вже судді Михайла Стечишина з митрополитом Іларіоном. Обсягову справу під назвою «*Ціль моєї переписки з митрополитом Іларіоном Огієнком в 1950–1951 роках (Записка до автобіографії)*», яка зберігається в архіві у Вінніпезі, автор залишив у 1962 році в недокінченому вигляді. Цей документальний матеріал, який помістив у рукописі невиданого шостого тому «Історії Української греко-православної церкви в Канаді» невтомний її дослідник Юрій Мулик-Луцик, проливає світло на низку маловідомих і не з'ясованих фактів з біографії Огієнка.

Михайло Стечишин належав до числа небагатьох наших земляків у Канаді, хто не повірив організованим проти митрополита Іларіона публікаціям. І в цьому допоміг його рідний брат Юліан — багатолітній ректор Інституту імені Петра Могили в Саскатуні. У 20-х роках він з дружиною Савелією подорожував Західною Україною й тоді познайомився з професором Варшавського університету Іваном Огієнком та його дружиною Домінікою. Від того знайомства був захоплений ерудицією, глибокою людською порядністю і патріотизмом свого нового приятеля.

Саме під впливом брата Михайло Стечишин відіграв чи не вирішальну роль у торуванні шляху колишнього професора-скитальця до митрополичої кафедри у Вінніпезі. Листування цих двох особистостей заслуговує окремого дослідження. Тут же важливо звернути увагу на ту безкомпромісну і принципову позицію, яку зайняв митрополит Іларіон у важку для себе життєвську пору. Ось уривок одного з його листів до Стечишина: «Звичайно, я дуже вдячний Вам за оборону мене і доброго імені мого, але сердечно вас прошу хоч трохи пожаліти мене й не писати мені таких тяжких обвинувачень, як Ви це робите. Бо, як Ви в ці обвинувачення вірите, тоді Вам непослідовно було би стояти за мою кандидатуру. Нехай буде Христос із Вами, нехай Церква Ваша живе й розвивається, я постійно буду молитися за добро її, але до Вас не набиваюсь...

Так, у вашій Церкві я бачу диктатуру одної особи і не бачу зовсім собороправности. І вільно мені такі думки мати, бо ж я вирвався

від Сталіна, де кожен обов'язаний мислити тільки за його думкою. На кожному кроці я стрічаю до себе образи, ні від кого я ще тут не почув любовного слова, а Ви пишете все про одне й одне: прийдіть до нас і поклоніться нам, і припадіть до ніг, тоді ми вас приймемо... А я знаю тільки заповідь Господа мого: “Мені одному поклонись й Мені одному служи!..” Я син козака і вихований, хоч в бідності, та на волі. Господь дав мені могутні крила, а ви їх хочете обрубати. Чи це така Ваша воля, чи це така ваша демократія?»³¹.

У цих словах — весь Огієнко-Іларіон. Битий-перебитий житейськими обставинами, ослаблений фізично в результаті численних психологічних стресів і матеріальних нестатків, але сильний духом і окрилений чистими намірами й помислами працювати заради української справи. Працювати, не зважаючи на суєтне й мізерне, болюче й несправедливе, що не могло не отруювати йому життя — злостивість і заздрість, міжпартійні чвари й боротьба за булави, амбітність і непоступливість, крикливість і фарисейство. Одне слово, все те, чого, на превеликий жаль, ніколи не бракувало в усі періоди наших національно-визвольних рухів як на материковій Україні, так і в діаспорі.

Він не хизувався ніде й ні перед ким своїми знаннями й житейськими набутками, не підкреслював свої Богом дані таланти, не напрошувався на високі посади і тим більше не «вибивав» їх. І навіть у найскрутніші, здавалося б, безвихідні ситуації вів себе по-інтелігентськи шляхетно, з витонченим чуттям власної гідності. На підтвердження такої думки — ще одна цитата з листа до того ж таки М. Стечишина: «Іще раз Вам заявляю: я ніколи до Вас не набивався, ніколи до Вашої церкви не напрошувався і напрошуватися не буду. Я не єсть робітник до наймання. Листування моє з Вами я розпочав виключно як Ваш приятель і вважаю також вас за свого приятеля. Боронити мене ніколи я Вам не доручав, бо не потребую ні в чому боронитися Ви самі з своєї ініціативи поставили мою кандидатуру до Церкви в Канаді, — за це я сердечно Вам дякую, але про це ніколи вас не просив.

Коли треба Вам до церкви батька, який пильнував би про лад у ній, я охоче піду на це, але піду, як на Голготу, щоб не сказали, що я відмовився допомогти Церкві в найтяжчий час її життя.

³¹ Цит. за рукоп. Ю. Мулика-Луцика... С. 389.

Головно Вам заявляю, що мені ходить тільки про церкву, а не про щось особисте. Власне, цього в другій сторони я не бачу... Я старий собороправник, собороправність розумію значно ширше, як у Вас. Я вихований на волі й такого утиску в Церкві, як у Вас, я ніколи не бачив. Рівняючи наше з вашим, я й кажу, що це диктатура...»³².

Таке інтенсивне й відверте листування остаточно переконало суддю Стечишина в тому, що втрачати митрополита Іларіона для УГПЦ в Канаді було б дуже необачно й навіть шкідливо. В цьому він переконався після того, як незважаючи на свої неодноразові письмові звернення до голови Консисторії о. Савчука з метою акцентувати його увагу на кандидатурі саме Іларіона, на засіданні Консисторії (24–25 жовтня 1950 року) було затверджено кандидатом на посаду предстоятеля церкви зовсім іншу особу — архієпископа Михайла.

* * *

І насамкінець цього сумного розділу. Щоб у читача не склалося враження, що на початковому канадському етапі життя в митрополита складалося все зле, варто оглянути листи до нього в цьому часі ширше. Відберемо ті, які надсилали справжні друзі. Благо, що їх у Європі було немало. Це передусім колеги з наукової й державо-творчої роботи, яких доля розкидала тепер світами. Багатьом із них було ще гірше. Варто навести витяги бодай з кількох таких листів.

Аркадій Животко з Ашафенбурга (Німеччина): «Чи не пощастить, бува згодом дістатися до Вінніпега і чи не можна буде там якось зачепитися до праці в Музеї-архіві чи ще десь. Адже маю за собою двадцять років праці архівної, а ще більше — іншої (педагогічної, журналістської тощо). Невже не можна буде використати мою практику і любов до цієї праці?»³³.

Тодось Осьмачка з Баварії: «Допоможіть видати мої повісті “Старший боярин” і “План до двору”. Чув, що УВАН, яку фінансують американці, прийняла до друку Самчукову книгу»³⁴.

Володимир Кубійович з Мюнхена: «Пропонуємо взяти участь у співредагуванні “Енциклопедії Українознавства” та журналу

³² Цит. за рукоп. Ю. Мулика-Луцика... С. 393.

³³ Лист Аркадія Животка від 7 вересня 1947 року до митрополита Іларіона. Архів митрополита Іларіона у Вінніпезі. Коробка 7. Листування (Німеччина).

³⁴ Лист Тодося Осьмачки від 14 червня 1946 року до митрополита Іларіона. Там само. Коробка 9.

НТШ “Сьогочасне й минуле”. Дуже радіємо, що ваше ім’я — знаного українського ученого — буде в числі співробітників»³⁵.

Наталія Полонська-Василенко з Мюнхена: «Бережіть себе, бо я ще надіюся зустрітися з вами в Києві. Бо на світі немає нічого неможливого. Хто з нас повірив, якби хтось сказав мені чи Вам, що настане час, коли Ви будете митрополитом у Канаді? А я — доживати свого віку в богадільні в Німеччині? А Кримський, що так вірив у “нечаяну радість”, загине так трагічно? От я й не втрачаю надії, що щось дійсно може змінитися». З іншого листа: «Повернулася вчора з Мюнхена і спішу повідомити: 8 грудня відбулося засідання дійсних членів УВАН. Було обрано Вас, владико, на почесного члена. Дійсним членом Ви є по Канадській УВАН. Обрано Вас одногосно»³⁶.

З таких листів митрополит Іларіон нерідко дізнавався про долі своїх колишніх побратимів за спільною працею і духом, які залишалися й далі жити у вигнанні у непривітній повоєнній Європі, не знаючи нічого певного про свій завтрашній день, але будучи твердо впевненим в одному: помирати доведеться таки на цій чужині, так і не переступивши ніколи порогу рідної домівки.

Як часто ці долі мали сумний, а то й трагічний кінець!..

Так, у одній із чергових вісток Полонської-Василенко з Мюнхена він з гіркотою прочитав про сімейну драму свого колишнього помічника по Кам’янець-Подільському університету, засновника й оберегу університетської бібліотеки Юрія Гудзія: «Не знаю, чи писала вам про велику трагедію його. В середині липня померла його жінка, Олександра Іванівна. Вона була тяжко хвора, я не знаю, чи мала вона щось здорове в її організмі. І він, як мати, ходив за нею. Вона була напівсліпа, нічого не могла їсти і я не знаю як власне й від чого вона померла. Він тяжко переживає свою трагедію. Худий і раніше, став просто як виходець з того світу. Це вона переконала його прийняти священництво...»³⁷.

---

³⁵ Лист Володимира Кубійовича від 9 червня 1948 року до митрополита Іларіона. Архів митрополита Іларіона у Вінніпезі. Коробка 8.

³⁶ Листи Наталі Полонської-Василенко від 27 квітня та 12 грудня 1953 року до митрополита Іларіона. Там само. Коробка 9.

³⁷ Лист Наталі Полонської-Василенко від 22 березня 1955 року до митрополита Іларіона. Там само. Коробка 7.

Митрополит Іларіон глибоко до серця сприймав подібні вістки. Переживши сам немало болю й страждань, він і в цю пору старався, чим міг, полегшити таким людям страждання. Показовим є тривале в часі листування з дружиною свого колишнього товариша, з яким працював у Києві й Кам'янці-Подільському, дослідником історії української преси Аркадієм Животко, який помер у Німеччині 1948 року. Олександра Чернова-Животко зустріла свою старість самотньою і хворою у Нью-Йорку. Був час, коли через матеріальну скруту не могла навіть передплатити, як журналістка, свої улюблені українськомовні часописи, зокрема й ті, що видавалися в Канаді під орудою митрополита Іларіона. До редакції «Віри й Культури» вона звернулася одного разу з незвичним проханням: чи можна за отримані примірники часопису оплатити не доларами, а безкоштовним написанням власних статей? «Своїми писаннями, — зазначає авторка листа, — я заробляю дуже мало. Зрештою, всім відомо, як може заробити на еміграції український журналіст»³⁸.

Підбадьорливий, теплий лист із пропозицією до вигідної співпраці з редакцією часопису, який вона незабаром одержала з Вінніпега від колишнього приятеля свого чоловіка, не міг не розчулити хвору й зневірену жінку. З вдячністю й легкістю на душі пише вона Іларіону свою відповідь: «Здається, що це звичайна чемність, але тепер якось так все розгукане і зіспекульоване, що, власне, та звичайна чемність стала не зовсім звичною і тому особливо ціниться. Ваша чемність і обов'язковість викликали в мене справді рефлексії вдячності й бажання причинитися якомога до часопису. Пишу я стало для газет, але для вашого часопису рада вибрати або зробити спеціально те, що найбільше відповідає»³⁹.

І останній лист-відповідь цієї авторки до митрополита Іларіона, відправлений вже тоді, коли він був тяжко хворим: «Щиро дякую за Ваш ласкавий лист. Каюся і жалую, що потурбувала Вас такою маленькою справою. Старість і недуга підломили мене, а все ще хочеться щось зробити»⁴⁰.

---

³⁸ Лист Олександри Чернової-Животко від 23 грудня 1955 року до митрополита Іларіона. Архів митрополита Іларіона у Вінніпезі. Коробка 34. Листування (США).

³⁹ Там само.

⁴⁰ Там само.

До речі, майстерно написані, емоційно наснажені й багаті фактологічним матеріалом, різноманітні українознавчі публікації Олександрри Чернової-Животко нерідко зустрічаються на сторінках редагованого митрополитом Іларіоном місячника «Віра й Культура». Остання з них (число 7–8 за 1967 рік) присвячена світлій пам'яті оригінальної української письменниці Наталени Королеви та її чоловіка Василя Короліва-Старого.

У цей період у пошті митрополита зустрічається немало листів релігійної тематики із зворотними штемпелями країн Америки та Європи.

Листи-роздуми, листи-запитання, листи-скарги... Від віруючих і священників, прихильників різноманітних релігійних конфесій і течій. Практично кожен з них не залишався без відповіді. І чи не в кожному рядку з тих численних відповідей проглядається його мудрість і розважливість, повага до адресата й прагнення своїм словом посіяти взаєморозуміння і злагоду серед тих, з ким спілкувався.

Особливу делікатність проявляв до так званих скаржників і невдоволених церковними справами. Все ще тамуючи біль, завданий опонентами, він більше ніколи й ні під яким приводом не дозволить втягнути себе в міжцерковні чвари.

Показовою є відповідь на лист від однієї православної української громади з Чикаго, яка створила якийсь Комітет з ліквідації колотнечі серед православних українців Америки. В листі від 28 жовтня комітет просив втрутитися в цю справу митрополита Іларіона. Чемно подякувавши за виявлену довіру, Іларіон так же чемно, але не без іронії, відмовив чикагцям так: «У мене так багато праці і то праці активної, живої, потрібної всім православним у Канаді, що я від неї відриватися не можу і тому зовсім не втручаюся в жодні справи інших церков. Та й нікому не потрібно було моє втручання в справи інших церков, — скрізь є працівники, які всіх інших уважають мало здатними до праці в Божому винограднику. То тільки вони мають найкращу церковну ідеологію. Бо серед нашої еміграції зникла всяка пошана до старшого й авторитетів вони з принципу не визнають. Через це я весь віддався праці для Церкви — Церкви Єдиної, Святої, Соборної й Апостольської...»⁴¹.

---

⁴¹ Лист митрополита Іларіона від 9 листопада 1954 року до православної громади в Чикаго. Архів митрополита Іларіона у Вінніпезі. Коробка 6.

МИТРОПОЛИТ

Нині важко сказати з певністю, як би склалася подальша доля митрополита Іларіона на канадській землі й доля самої УГПЦ в Канаді, якби в тогочасні церковні справи активно не втрутилися його палкі прихильники. Найперше, адвокат Юліан Стечишин, який, як і його брат, мав великий вплив в українській громаді Канади, зосібно й у православних об'єднаннях українців. Саме він назвав останнє рішення Консисторії щодо кандидатури предстоятеля церкви архієпископа Михайла «трагедією», маючи на увазі, що кандидатура митрополита Іларіона з невідомих причин там навіть і не обговорювалася.

Юліан Стечишин з власної ініціативи розпочав відповідну роз'яснювальну роботу серед православних віруючих у найбільше заселених українцями містах, зокрема, Йорктоні, Саскатуні, Едмонтоні, Давфіні, Кенорі. У пресі з'явилася низка публікацій, присвячених аналізу церковних подій останнього часу. «Український Голос» робить підсумок кількомісячного перебування біля керма церкви архієпископа Мстислава: «Церква не мала щастя у виборі свого єпископа в особі архієпископа Мстислава... Важні справи найкраще віддати в руки випробуваних людей»⁴².

Стривожені невизначеністю ситуації в своїй церкві, для збереження й розросту якої трудилося не одне покоління українських переселенців, деякі ініціативні групи створили в листопаді 1950 року «Комітет оборони Української Православної Церкви» й поширили через українськомовні друковані органи спеціальну відозву цього Комітету. «Конче мусимо закінчити організацію нашої Церкви, — читаємо в цій відозві до українського православного громадянства, — закінчити корисно для неї... На чолу Церкви мусить прийти людина загально знана, людина відповідальна, що довгі десятиліття працювала для Церкви й нашого народу. Такою випробуваною людиною є один кандидат — митрополит Іларіон, який, як український учений і державний муж, як широкий собороправник, не тільки проповідував на словах, але й на ділі

⁴² Стечишин Ю. Справи нашої церкви. *Український Голос*. 1950. 22 листоп.

впровадив широкі основи собороправності до Холмсько-Підляської єпархії, де він працював»⁴³.

Цей великий за обсягом і емоційний за викладом суті справи документ проникнутий глибокою симпатією до митрополита Іларіона, сповнений аргументами на необхідність повсюдної підтримки цієї кандидатури. Є в ньому і категоричний заклик до громади, переконливе звернення до сумління кожного: «Ми мусимо рішуче спинити злостиве сіяння неправди про світлу особу митрополита Іларіона. Вороги українського народу й вороги нашої православної церкви повели проти Іларіона неперебірливу кампанію, — і ми всі мусимо голосно крикнути на це: “Не смійте ображати найбільше заслужену перед українським народом людину, перестаньмо соромити самих себе! Не допомагаймо п’ятиколонникам!”»⁴⁴.

У потрібний час на боці митрополита Іларіона виявилось ще двоє людей, авторитетний голос яких не міг бути не почутим. Ідеться про відомого ученого-літературознавця Леоніда Білецького (він разом з професором Огієнком працював у Київському та Кам’янець-Подільському університетах) та колишнього генерала УНР Михайла Садовського. Незважаючи на те, що вони прибули до Канади порівняно недавно (в період початку розформування таборів Ді-Пі у Німеччині), ці два діячі швидко включилися в громадське і церковне життя української спільноти в Канаді, були незабаром обрані членами Консисторії УГПЦ Канади. Більше того, професор Білецький виступив ініціатором зустрічі з діючим адміністратором УГПЦ Канади прот. С. Савчуком, під час якої йшлося не лише про доконечну потребу об’єднання всіх православних церков у Канаді і створення єдиної митрополії у Вінніпезі, а й обрання ієрархом саме митрополита Іларіона.

Очевидно, що ця зустріч була визначальною, бо надалі прихильників Іларіона і в самій Консисторії, і поза нею ставало все більше.

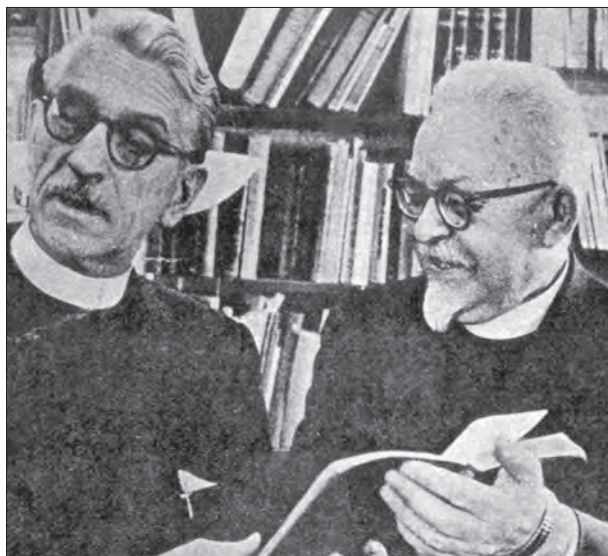
Певною мірою, «потеплінню стосунків» з обох сторін сприяла й така обставина. 20 жовтня 1950 року виповнювалося десять літ, як на Святій Данилової Горі в далекому Холмі в храмі Різдва

---

⁴³ Відозва «Комітету оборони Української Православної Церкви». Цит. за рукоп. Ю. Мулика-Луцика «Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді». Т. VI. Архів митрополита Іларіона у Вінніпезі. Фонд невиданих рукописів.

⁴⁴ Там само.

*Митрополит
Іларіон
зі співробітником
Консисторії УГПЦ
в Канаді
о. С. Савчуком*

Пречистої Діви Марії був хіротонізований професор Іван Огієнко на єпископа Холмського і Підляського. Прихильники Іларіона вирішили використати таку подію для поширення правдивої інформації про життя й діяльність цієї особистості. Створений із цієї метою ювілейний комітет підготував до друку спеціальне видання, авторами якого стали ті, хто в різні періоди важкого емігрантського життя працював з Огієнком-Іларіоном, хто його добре знав і в короткі хвилини радості, і в довгі години розпуки, — А. Нестеренко, Л. Килимник, С. Парфанович, К. Костів, В. Сагайдаківський, С. Смерека, Г. Метюк, О. Хом'як, Г. Блок.

Видання під назвою «Людина праці. Десятиліття архіпастирської діяльності митрополита Іларіона» вийшло як спецвипуск «Слова Істини» (число 1–2 за листопад-грудень 1950 року) й містило немало цінного й маловідомого матеріалу про ювілянта — нарис життя і творчості, докладний опис хіротонії в Холмі, огляд наукової і видавничої діяльності в Польщі та Швейцарії, роботу над перекладом Біблії. Серед опублікованих архівних документів — лист-подяка Голови Директорії УНР Симона Петлюри міністрові ісповідань Іванові Огієнку.

Хоч і прагнули автори цього видання дати читачам лише інформаційний матеріал, все ж не могли вони обійти мовчанням

і ситуацію довкола міжцерковних чвар. У замітці «Страждальник за Божу правду» перед читачами ставляться запитання: «Чи очі синів і доньок заплаканої нашої Матері не бачать, як чорна Гетсманська ніч вкрила Св. православну Українську церкву на рідній землі, а також у Канаді й Америці? Та чи не гріх, що той ієрарх, що стоїть на сторожі віри і правди, тяжко терпить не тільки від ворогів, але й від своїх?.. Хто не бачить, що чим більше непорушно митр. Іларіон стоїть, то жорстокіше встають на нього заздрість і злоба, яка не зупиняється перед жодною лжею, вона діє дикунськими методами, вона шукає своїх понтійських пілатів, щоб віддати його на сором і смерть!.. Митрополит Іларіон — дійсно страждальник за Правду Божу»⁴⁵.

Цей спеціальний випуск «Слова Істини» безкоштовно надсилався передплатникам на лише в Канаді, а й у європейських країнах.

Отож, перелічені вище чинники сприяли тій обставині, що згадане рішення Консисторії церкви запропонувати кандидатуру архієпископа Михайла на першоієрарха згодом було переглянуто й започатковано так званий поєднальний діалог із митрополитом Іларіоном.

У результаті конструктивного діалогу напередодні скликання надзвичайного Собору між двома сторонами 3 серпня 1951 року було підписано документ — «Засади приєднання високопреосвященного митрополита Іларіона до Української Греко-Православної Церкви в Канаді». Усі розбіжності, які дотепер існували між митрополитом Іларіоном і єпископатом Української автокефальної православної церкви (на еміграції), були з'ясовані й подолані. Згідно із цим документом митрополит Іларіон у разі обрання його правлячим єпископом визнає основні засади УГПЦ у Канаді, канонічність усіх її священників, а також зрікається усіх архіпастирських церковно-територіальних титулів, які він дотепер носив і матиме лише титул: «Митрополит Вінніпега і всієї Канади».

Довгоочікуваний вибір правлячого єпископа Української православної церкви в Канаді було призначено на 8–9 серпня 1951 року. Саме для цього скликався Надзвичайний собор (оповіщення про це було вміщено в газеті «Вісник the Herald» за 1 липня).

---

⁴⁵ Сагайдаківський В. Страждальник за правду Божу. *Слово Істини*. 1950. Ч. 1–2 — спецвипуск. С. 32–38.

То була справді історична подія, яку пізніше історики назвуть «ноюю добою», «добою переломовою» в історії не лише Української праславної церкви Канади, а й української еміграції в цілому. На достойному рівні було покінчено з тими особистісними і груповими розбіжностями, які шкодили передусім самій церкві. Варто бодай штрихами, користуючись архівними матеріалами, відтворити кілька миттєвостей тієї події.

О пів на одинадцятю вечора першого дня Собору до переповненого духовенством і віруючими залу, де зібралося понад тисячу учасників Собору зі всієї Канади, увійшли владики, які були кандидатами на єпископів церкви, — митрополит Іларіон та архієпископ Михайло. З-поміж присутніх відчувалася напруга і хвилювання. Всіх непокоїло: яке ж рішення прийме собор?

Головуючий прот. о. Савчук надає слово архієпископу Михайлу. Фрагмент його виступу:

«Священний соборе!.. Ми поставили собі за мету внести заспокоєння у вашу Святу Церкву та послужити в ній на зміцнення її та завершення на славу Божу та добро і спасіння нашого народу... Господь поклав на серце Високопреосвященнішому митрополитові Іларіону ввійти в склад Української Греко-Православної Церкви в Канаді, щоб покінчити з тими розбіжностями, що так довго турбували нас... Зваживши все, я прийшов до висновку, що для добра Церкви краще буде, коли на чолі її стане більш заслужений, ніж я, митрополит Іларіон. Це потрібно й для миру церковного. Тому я уступаю йому своє місце, а свою кандидатуру на православного єпископа Української Греко-Православної Церкви в Канаді знімаю»⁴⁶.

Багатьох до сліз зворушив наступний хвилюючий жест виступаючого. Він протягнув руку митрополитові Іларіону, зауваживши при цьому поза написаним текстом: «Коли ми стояли на різних церковних позиціях, то по-різному, може, й невігдно, могли один про одного думати. Коли ж Ви, владико, задля справи Божої над усім минулим поставили хреста і ввійшли, як брат, та з'єдналися в рідній нам православній церкві, з однаковими думками і намірами послужити в ній Богу, то розбіжностей уже нема. Між нами є лише архіпастирське в Господі братерство. Тому я за минуле

⁴⁶ Протокол Другого надзвичайного собору УГПЦ в Канаді. 8–9 серпня 1951 року. С. 37. Архів митрополита Іларіона. Фонд невиданих рукописів.

прошу пробачення, а на знак миру і згоди подаю Вам, владико, мою братерську руку. Щастя, Боже!»⁴⁷.

Ведучий зібрання, запитавши в митрополита Іларіона про згоду бути кандидатом на правлячого єпископа й одержавши на те ствердну відповідь, просить його залишити зал, оскільки вибори мають відбутися без присутності кандидата. Перед процедурою самих виборів Собор одногolosно приймає ухвалу про створення власної єпархії (митрополії) УГПЦ в Канаді та про визнання своєї церкви автокефальною у своїх зносинах з іншими православними церквами.

Нарешті, настала хвилююча мить з оповіщенням результатів голосування. Головуючий урочисто повідомляє, що правлячим митрополитом Української греко-православної церкви в Канаді митрополит Іларіон обраний одногolosно. «Тихо, ніхто не рухнеться, — читаємо спогад однієї з учасниць цієї події, вмішену на сторінках “Нашої Культури”. — Уся зала, як заворожена. Аж ось здалека зірвався оплеск, якийсь боязкий, — один, другий, третій.. І раптом вся зала вкрилася оплесками — могутніми, як хвилі розбурханого моря. Минає хвилина, друга, третя, а зала плеще...»⁴⁸.

Саме під цю зливу оплесків неквапною ходою до кафедри наближався 69-літній митрополит Іларіон для своєї першої в новому статусі промови перед духовенством і віруючими. Можна лише уявити, про що думав, що переживав він у ті хвилини! Безумовно, в черговий раз, як і мусило таке статися, був він тоді на вершині своїх емоційних хвилювань, нових величних намірів і сподівань.

Чи вдасться цього разу їх здійснити?

Чи не стануть знову на заваді якісь непередбачувані обставини, яких так багато випадало на його долю?

Варто навести бодай невеликий фрагмент його тієї першої промови: «Я вповні здаю собі справу, на яке надзвичайно відповідальне становище ви обрали мене... Тягар цей справді великий, справді понад людські сили. Мало того — тягар цей історичний. Бо я хочу покласти всі свої сили на відновлення в Канаді старовічної Української Православної церкви, хочу зробити її такою, якою вона

⁴⁷ Протокол Другого надзвичайного собору УГПЦ в Канаді. 8–9 серпня 1951 року. С. 37. Архів митрополита Іларіона. Фонд невиданих рукописів.

⁴⁸ Незабутня хвилина. Обрання Іларіона митрополитом Канади. *Наша Культура*. 1951. Ч. 1. С. 18.

Іван Огієнко підписує Акт згоди на обрання його першоєрархом УГПЦ в Канаді.

8 серпня 1951 р.

була в Україні довгі віки за час свого незалежного життя. Наша церква справді була Єдина, Свята, Соборна і Апостольська, і була високоплідна у своїй праці, бо глибоко християнізувала наш український народ. Могла вона виконувати цю спасенну християнізацію свого народу тільки тому, що з бігом віків набула собі високоплідні ознаки, які стали притаманними для Української церкви. І я буду ревно працювати, щоб найкращі якості нашої давнішої Української Церкви зацепити і в Українській Греко-Православній Церкві в Канаді. І глибоко вірю, що Господь мені в цьому допоможе»⁴⁹.

Через два дні, у п'ятницю 10 серпня, відбулася інтронізація митрополита Іларіона на кафедру УГПЦ в Канаді, під час якої о. С. Савчук та архієпископ Торонтський Михайло вручили йому пастирський жезл як символ його головування в церкві. Як повідомив про цю подію журнал «Слово Істини», «від урядження якоїсь більшої урочистості з приводу інтронізації митрополит відмовився».

Того ж дня Іларіон виступив зі своїм першим митрополичим посланням. У ньому знайшов особливо теплі й проникливі слова для кожної вікової групи своїх віруючих, представників різних професій і сфер праці.

Представників духовенства він закликав передусім ревно служити українському народові не лише в його церкві, а й на культурно-освітній ниві.

⁴⁹ Протокол Другого надзвичайного собору УГПЦ в Канаді. Архів митрополита Іларіона. Коробка 23.

Особливої підтримки він сподівається від *української інтелігенції*, яка віддавна, ставши муром біля своєї церкви, творила разом всенаціональні духовні цінності.

Звертаючись до працелюбних *українських фермерів і робітництва*, які за роки свого трудового життя тут «густо потом оросили землю Канади», митрополит просив завжди пам'ятати: правдивим українцем можна бути лише при вірі своїх прадідів і тільки при національній свідомості людина має духовну повагу.

Окреме хвилююче батьківське слово адресувалося *українській молоді*. Він закликав її гуртуватися біля своєї церкви, як душі нації: «Ставайте ж біля старших, і всі разом працюйте так, щоб ця душа була справді живою і величною, щоб вона справді достойно оживляла й духовно годувала весь український народ... Усі навчайтеся своєї рідної української мови і добре пам'ятайте, що без неї та без рідної Церкви ваше виховання буде криве й однобоке, а це помститься на вашому житті в старших літах. Нехай уся наша молодь вступає до Рідних шкіл і працюючому навчається в них своєї національної свідомості, бо це перший її обов'язок»⁵⁰.

Символічним є те, що вже з перших тижнів перебування на цьому високому церковному посту митрополитові Іларіону випала щаслива нагода освячувати Наріжний камінь під будову кафедрального собору Пресвятої Трійці на Мейнстріт. Велична споруда, увінчана зовні мозаїкою знаного в усьому світі українського скульптора Леоніда Молодожанина (Лео Мола), пізніше стане своєрідною візитною карткою українського православ'я за океаном. Відбулося це 30 вересня 1950 року.

Набуті за роки повсякденної багаторічної праці енциклопедичні знання, колосальний досвід державницької, організаційної, педагогічної роботи, вміння об'єднати довкола себе однодумців, толерантне ставлення до опонентів — усе це допомогло митрополитові Іларіону вдало й результативно розпочати реалізацію своїх величних намірів. Нова сторінка історії УГПЦ у Канаді позначена печаттю його духу і величі.

Створене ним Науково-богословське товариство за короткий час сприяло повсюдному унормуванню Богослужбової сфери.

---

⁵⁰ Перше послання першого митрополита УГПЦ в Канаді. *Вістник УГПЦ в Канаді* (Вінніпег). 1951. 15 жовтня.

Видано величезну кількість різноманітної богослужбової літератури. Це здебільшого українськомовні переклади, здійснені митрополитом Іларіоном у різні роки. Численні рукописи, які багато літ разом із перекладачем мандрували світами, таки дочекалися свого слухного часу.

Нарешті, в Канаді Іларіон дочекався виходу своєї найдорожчої, найбажанішої і найтяжчої праці, що тривала більше 40 років, — повного перекладу Біблії. Видання побачило світ у Лондоні заходами Британського Біблійного товариства 1962 року і стало подією світового значення. Бо то був перший в історії видання цієї священної книги повний українськомовний переклад, талановито здійснений українським ученим. (Про перипетії, пов'язані з підготовкою цього перекладу й про широку видавничу діяльність митрополита Іларіона йтиметься нижче.)

На період духовного очолювання митрополитом Іларіоном Української православної церкви в Канаді припадає подальше зростання її авторитету серед віруючих. Так, на початок 1953 року, коли виповнювалося 35-ліття УГПЦ в Канаді, число організованих її громад із храмами добиралося до цифри 300. Майно церкви (а це щедрі пожертви самих віруючих) оцінювалося в десятки мільйонів доларів. Церква мала своє незалежне духовне керівництво, свою вищу духовну школу для підготовки священників, свої видавництва, періодичні друковані органи, наукові інституції. У цей час українська громада активно викупує гарні приміщення під парафіяльні резиденції по всій Канаді, облаштовує митрополичий дім у Вінніпезі, архієпископський — у Торонто. А найголовніше — помітно зростало число православних українців у Канаді: на середину 50-х років їх було вже понад сто тисяч.

Митрополит Іларіон був безпосередньо причетний до однієї події історичного значення, що сталася в церковному житті православних українців у діаспорі. 28–30 квітня 1960 року у Вінніпезі урочисто проголошено Акт духовного поєднання всіх трьох автокефальних церков-митрополій: Української греко-православної церкви в Канаді, предстоятелем якої він був, Української православної церкви в США й Української автокефальної православної церкви на чужині. Але це було лише часткове здійснення мрії митрополита Іларіона. Його заповітним бажанням було об'єднання українського православ'я на материковій Україні.

*Митрополит Іларіон із хористами храму Св. Володимира
в Кенорі, Онтаріо.*

Літо 1960

Саме ця віра митрополита Іларіона в здобуття Україною незалежності й відродження там рідної церкви твердо й переконливо прозвучала в його посланні до українців усього світу з нагоди 35-ліття Української православної церкви в Канаді, яке радіостанція «Голос Канади» передала 7 липня 1953 року на Радянський Союз. Звернення це закінчувалося словами: «І всі ми глибоко віримо, і віру цю голосно ісповідуємо, що незабаром настане довгожданий час для воскресіння, і завалиться в Україні безбожна неволя, і тоді ми, православні церкви в Канаді й Україні, любовно подамо собі допоміжні руки, і одним серцем, однією душею радісно прославимо свого милосердного Отця, що Духом Своїх Святих провадить Українську православну церкву дорогою до вічної Правди»⁵¹.

⁵¹ Послання митрополита Іларіона з нагоди 35-ліття Української православної церкви в Канаді. *Наша Культура*. 1953. Ч. 10–11. С. 26.

ДЕКАН І ПРОФЕСОР

Окрема сторінка життєпису митрополита Іларіона на канадській землі пов'язана з *Колегією Св. Андрія* — неповторним навчальним закладом, в якому й сьогодні беруться закладені ним кращі традиції підготовки кадрів для українських православних парафій не лише Канади, а й усього світу. Саме на цій сторінці варто зупинитися детальніше.

Колегія відкрилася у Вінніпезі незадовго до приїзду Іларіона — 1 вересня 1946 року. Сам же задум заснувати власну духовну школу на зразок давньоукраїнських братських шкіл чи Острозької академії канадські українці виношували ще з 1932 року. Але серед них не було тоді ні князів, ні гетьманів, ні багатих шляхтичів, хто б матеріально допоміг уможливити цей задум. Зате ставали на ноги свої національно свідомі фермери й робітники, бізнесмени й адвокати. Вони й виступили головними фундаторами цього навчального закладу.

1945 року на зібрані кошти українці купують в англіканській церкві великий чотириповерховий будинок неподалік вулиці Мейн, де закладуть пізніше фундамент майбутнього кафедрального собору. Відтоді це приміщення стає ще одним помітним центром просвіти й науки для українців усього американського континенту. Особливо широкого розголосу набули проваджені там курси теології та українознавства.

Ще будучи в Європі й начувшись про цей заклад, митрополит Іларіон мріяв стати його викладачем. Після прибуття до Канади він навіть запропонував сенату колегії свої послуги як професора теології. Але через причини, про які йшлося вище, його туди не запросили. І ось, ставши предстоятелем церкви, він з ентузіазмом береться за розширення Колегії Св. Андрія, оновлення і вдосконалення навчального процесу.

1951 року митрополит Іларіон стає деканом богословського факультету. Найперше запроваджує програму, яка була успішно апробована ним у 30-х роках на такому ж факультеті Варшавського університету, коли він був там професором. До спеціальних предметів додалася низка українознавчих дисциплін. І взагалі у виховному процесі помітно робився наголос на українській ідеології,

Колегія Св. Андрія при Манітобському університеті як реалізована мрія її будівничого, декана і викладача Огієнка-Іларіона про вищий українськомовний навчальний заклад для зарубіжного українства.

Сучасна світлина

традиціях давньоукраїнської духовної освіти. Певною мірою це пояснювалося тим, що на богословські курси щоразу більше записувалося новоприбулої молоді з Європи. Сам же митрополит викладав у Колегії кілька курсів. З-поміж них — «Історію Української церкви», «Церковне право» «Пастирське Богослов'я».

Із щорічним збільшенням набору слухачів і розширенням просвітницької та наукової діяльності старе приміщення Колегії виявилось замалим. Тому на Соборі церкви в 1960 році постало питання про перенесення навчального закладу ближче до корпусів Манітобського університету, що віддавна діяв у Вінніпезі. Митрополит дивився наперед і мріяв у недалекому майбутньому повністю поєднати колегію із цим університетом, піднісши її юридичний статус до повнокровного університетського факультету чи інституту з правом здобувати там наукові ступені гуманітарного профілю. Для цього українці викупили в університетському містечку простору ділянку і за короткий проміжок часу спорудили там новий навчально-житловий комплекс для викладачів і студентів Колегії.

І збір коштів, і самі будівельні роботи проходили жваво, з ентузіазмом і радістю, бо все те відбувалося під кличем їхнього

духовного провідника: «Чим колись була для українського народу та його церкви Академія Петра Могили в Києві, тим у наші часи має стати Колегія Св. Андрія у Вінніпегу!».

Церемонія офіційного відкриття Колегії Св. Андрія у Вінніпезі на площі Манітобського університету, що відбувалася 4–5 липня 1964 року, стала подією всеканадського значення. І водночас це було свято всієї української спільноти у світі, бо спорудження цього комплексу силами канадських українців стало, з одного боку, гідним пам'ятником усім нашим землякам-емігрантам, а з іншого постійним нагадуванням нинішнім і майбутнім поколінням українців у діаспорах про їхнє коріння, витоки їх національного духу.

На відкриття українськомовного навчального закладу у своєрідну столицю українців Канади — Вінніпег прибули високі урядовці — прем'єр провінції Манітоба Даф Роблін, президент Манітобського університету Гю Сандерсон, члени муніципальної ради, представники інших церковних конфесій. Увагу численних гостей і учасників свята привернув 87-річний Йосип Дзьобко з поселення Вирден — представник першої хвилі українських переселенців, виходець із львівської частини Лемківщини. Його виступ перед громадою, надрукований згодом в «Українському Голосі», чи не найкраще передає суть і вагу тих урочистостей: «Приїхали ми сюди з рідного краю без цента. Ліси корчували, коріння вимотували з дівачої землі, рискалями її бурили, щоб плід нам дала, десятки миль ходили пішки на заробітки. Хто мав воли, то вже порядним господарем звався. Неписьменні ми були й не знали, куди нам повернутися. Чужий язик. Та згодом школи побудували, читальні зложили, Народні доми заснували. Своїх учителів дочекались. Почали ми поволеньки на ноги ставати і сміливіше нашим сусідам в очі дивитися... Своєї преси дочекались, Інститути побудували, церкву нашу в Канаді відкрили. Гай-гай... Оглянешся, подивишся на те громадське багатство наше і серце радується. Та нелегко воно, мої діти, прийшло... Скільки труду і серця, і розуму треба було вложити, щоб ми розбагатіли і повними хазяїнами стали. Само ж воно, дітоньки, не прийшло...»⁵².

---

⁵² Цит. за: Офіційне відкриття Колегії Св. Андрія в Вінніпегу на площі Манітобського університету 4–5 липня 1964 року. Вінніпег, 1964. С. 10. Докладні звіти

З викладачами і студентами Колегії Св. Андрія при Манітобському університеті. Зліва направо сидять: свящ. Степан Ярмусь, прот. Єпіфаній Горбіца, митр. Іларіон, прот. Сергій Герус, проф. Павло Маценко.

1962

Однак фатум і тут переслідував митрополита Іларіона. Того надто урочистого і знакового для всіх українців світу дня його, фактично головного ініціатора тих урочистостей на площі Манітобського університету не було.

про церемонію відкриття Колегії і виступи учасників подав «Український Голос» у числах 29–38 за 1964 рік.

Не судилося йому освятити своє дітище — Колегію, в розбудову якої і як митрополит церкви, і як декан він доклав за 13 років так багато власних зусиль. Про причину відсутності на урочистому відкритті Колегії повідомив присутнім у своєму виступі президент Манітобського університету доктор Сандерсон: «Мені справді прикро, що якраз один з тих, хто властиво мав бути тут, не спроможний сюди прибути з приводу свого фізичного стану. Звичайно, я маю на увазі митрополита, його Ексцеленцію архієпископа Іларіона. Він є одним з тих людей, що відіграли дуже живу роль в розвиткові цієї Колегії. Він є ученим великого масштабу — фактично такого великого, що ми радіємо, що він є членом факультету нашого університету. Він не отримує платні, а все ж він член факультету і то дуже значний»⁵³.

Короткий коментар до цих слів президента Манітобського університету. Митрополит Іларіон справді упродовж 1962–1965 років безкоштовно читав у Манітобському університеті курс «Старослов'янська мова і славістика». В його архіві пощастило віднайти програму нового курсу «Вступ до старослов'янської мови», яку він розробив напередодні своєї хвороби і мав намір читати в цьому університеті перед англомовними студентами.

Про митрополита Іларіона сказав у своєму виступі його заступник архієпископ Михайло: «Митрополит дуже жалів, що не міг персонально бути тут між нами й порадуватися спільно цією нашою радістю... Дорогі мої! Немає другого Іларіона. Нам треба молитись, щоб Господь ще довго підтримував його на здоров'ї, бо він приносить честь і славу усій нашій Українській церкві»⁵⁴.

ПЕРЕКЛАДАЧ БІБЛІЇ: 30 ЛІТ ПРАЦІ

Іван Огієнко (митрополит Іларіон) здійснив і видав упродовж свого життя близько п'ятдесяти перекладів богослужбових книг рідною мовою. Такий обсяг роботи, виконаний однією людиною лише в одній галузі, сприймається як справжній життєвий подвиг.

---

⁵³ Цит. за: Офіційне відкриття Колегії Св. Андрія в Вінніпегу на площі Манітобського університету 4–5 липня 1964 року. Вінніпег, 1964. С. 10. Докладні звіти про церемонію відкриття Колегії і виступи учасників подав «Український Голос» у числах 29–38 за 1964 рік.

⁵⁴ Там само.

Науково-популярне видання

Серія
«Політичні портрети»

Заснована в 2018 році

ТИМОШИК Микола Степанович

ІВАН ОПІЄНКО
«Як ти українець...»

Наукове редагування *Ю. І. Шаповала*

Редакційна підготовка *Т. Ю. Дяченко*

Художнє оформлення *І. В. Женченка*

Технічне редагування та комп'ютерна верстка
О. П. Хлопової

Підписано до друку 27.08.2019.

Формат 60х90/16.

Ум. друк. арк. 33,0. Обл.-вид. арк. 24,38.

Тираж 1500 прим. Вид. № 1294. Зам. № 9-075.

Державне підприємство —
Видавництво Верховної Ради України
(Парламентське видавництво)
04053, м. Київ-53, Несторівський провулок, 4
тел. 272-05-83, факс 272-10-18
E-mail: radabook@gmail.com

Свідоцтво Держкомінформу України ДК № 2759 від 07.02.2007 р.

ФОП Гудзинський В. Є.

Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
ХК № 269 від 23.11.2010 р.

Тимошик Микола
Т41 Іван Огієнко: «Як ти українець...». — К. : Парлам. вида-во, 2019.
528 с. — Іл., ім. пок. — (Серія «Політичні портрети»).
ISBN 978-966-922-153-7

Життєпис видатного діяча українського відродження Івана Огієнка (митрополита Іларіона) створено на основі нових документів, віднайдених автором у колишніх спецфондах України, а також в архівах Польщі, Швейцарії, Франції, Канади та США.

Матеріал подається у властивій авторові манері художньо-документальної оповіді: ясність, популярність, аргументованість, чітка структурованість викладу, сюжетний розвиток подій. Змістові домінанти зосереджені довкола мінливих суспільно-політичних обставин, які гартували триєдине кредо цього діяча: ствердження Української держави, розвій української мови, відмосковлення Української церкви.

Для широкого кола читачів.

УДК 821.161.2'06-94Огі:94(477)(092)

МИКОЛА ТИМОШИК

Доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук вищої школи України, член Національних спілок письменників і журналістів.

Лауреат всеукраїнських премій ім. І. Огієнка, І. Франка, Б. Грінченка, С. Русової, П. Величковського, Я. Гальчевського, міжнародної премії родини Воскобійників (США). 2019 року за двотомник «Село» став лауреатом Шевченківської народної премії.

Голова Фундації ім. митр. Іларіона (Огієнка).

Засновник і директор науково-видавничого центру «Наша культура і наука».

Народився 18 січня 1956 року в с. Данина Ніжинського р-ну Чернігівської обл. 1978 року закінчив факультет журналістики Київського університету.

Професійний досвід журналіста, редактора, видавця набував у редакціях обласних газет «Радянська Буковина», «Молодий буковинець», Держкомвидавці України, видавництві «Либідь». З 1999 по 2010 рік — професор, завідувач кафедри видавничої справи та редагування Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, з 2011 року — професор, завідувач кафедри Інституту журналістики та міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв.

Як учений із лекціями і науковими повідомленнями виступав на запрошення наукових, навчальних та освітніх закладів у Великій Британії, Бельгії, Ізраїлі, Іспанії, Італії, Канаді, Китаї, Німеччині, Польщі, Румунії, Сербії, Словаччині, США, Франції, Швейцарії та Швеції.

Упродовж багатьох років результативно поєднує науково-викладацьку діяльність із практичною журналістикою. Як публіцист активно співробітничав із всеукраїнськими часописами «День», «Дзеркало тижня», «Літературна Україна», «Слово Просвіти». З 2018 року — головний редактор наукового журналу «Український інформаційний простір — Ukrainian Information Space».

Автор книг: «Голгофа Івана Огієнка» (1997), «Її величність — книга» (1999), «Лишусь навіки з чужиною...» (2000), «Історія видавничої справи» (2003, 2007), «Видавнича справа та редагування» (2004), «Видавничий бізнес» (2005), «Книга для автора, редактора, видавця» (2005, 2006, 2010), «Історія одного журналістського курсу» (2008), «Українська молодіжна преса» (2010), «Як редагувати...» (2012), «Українська книга і преса в Італії» (2015), «Українець я є...» (2015), «Українська книга: історична місія і реальність» (2016), «Село. Т. 1: Зійти з безпам'ятства» (2017), «Село. Т. 2: Трудний шлях відмосковлення» (2017), «Його бій за державність» (2017), «Запізніле вороття» (2017), «Українська книга і світ» (2018), «Основи редагування» (2019).

Упорядник, автор передмов, коментарів і видавець близько чотирьох десятків наукових і науково-популярних книг із різних ділянок українознавства.

Ведучий кількох авторських програм по Національному радію.